

Arbejdsmiljøpraksis i et Foucauldiansk perspektiv

”At problematisere noget er at udvikle et domæne for bestemte handlinger, praksisser og tænkemåder, inden for hvilket det værende byder sig til som noget, der kan og bør tænkes over og handles på”

(Foucault 2004:23)

Indholdsfortegnelse

Abstract	4
Læsevejledning.....	5
Indledning	1
KAPITEL 1: PROBLEMFELT OG PROBLEMSTILLINGER.....	3
1.1 Organiseringen af Arbejdsmiljøpraksis anno 2019	3
1.2 Problemfelt – overordnede problematikker i arbejdsmiljøpraksiserne anno 2019	4
1.3 Undring, teser, nysgerrighed og problemformulering.....	9
1.4 Teori, afgrænsning og fremgangsmåde.....	11
1.5 Fremgangsmåde og metode	13
1.6 Udfordret af Foucault!	14
KAPITEL 2: FOUCAULTS FUNDAMENT	15
2.1 Historisk epistemologi.....	15
2.2 Foucault, Friedrich og Filosofi.....	18
2.3 Immanuel Kant	19
2.4 Opsamling.....	21
Afsnit 3: FOUCAULTS UNIVERS - DEN TEORETISKE RAMME	23
3.1 Michel Foucault – tanke­systemernes mester	23
3.2 Tanke­systemerne i Foucaults eget forfatterskab	25
3.4 Foucaults første analyseblik.....	29
3.4.1 Arkæologien som analyseblik	29
3.4.2 Et genealogisk analyseblik.....	31
3.4.3 Problematiseringsanalyse – et samlet blik	32
3.5 Filosofi som samtidsdiagnose	34
3.6 Opsamling.....	35
Kapitel 4: MAGT, VIDEN OG SUBEJKT	39
4.1 Magt	39
4.1.1 Pastoral­magten	43
4.1.2 Disciplinerings­magten	43
4.1.3 Biomagt- biopolitik og governmentality	44
4.2 Viden.....	47

4.3 Subjekt - Subjektivering	48
4.4 Opsamling.....	50
KAPITEL 5: Afsluttende bemærkninger, konklusion og perspektivering	56
Afsluttende bemærkninger.....	56
Konklusioner.....	57
Litteraturliste/ Referenceliste.....	60

Abstract

This Master's Thesis in applied philosophy om Aalborg Universitet examines how Foucault's thoughts can be applied on the practice of work environment in Denmark in 2019.

Background: The background for this thesis is to be found in the fact that it is a challenge to create good work environments, although a lot of money and time is spent every year on improving and ensuring good work environments. Every day there are employees who cannot work, due to poor working environment. A fact that started at wonder. Why do we keep using the same kind of knowledge and thinking? What if the problem is that we keep asking the same questions and acting in the same way as always, although time and employees have changed. And what if philosophy applied on the practice can make a needed movement in the way we think and act in the work environment practice.

Aim: This thesis does not aim at conclusive truths or solutions. Instead the aim is to try and examine if philosophy can serve as an addition to the practice that exists today. Beside getting acquainted with Foucault's thinking, practices and Philosophical concepts, the aim is to illuminate whether this thinking can serve as a way to open the fields of expertise of this Thesis. In other terms: to investigate whether Foucault's perspective is useful in the Danish work environment practice.

Methods: by reading today's organization of work environment practices, historical perspectives and contemporary problem fields in practice against the thinking and concepts of Foucault's authorship, the pros and cons of using the very same thinking on practice are made visible. The method is not to criticize Foucault, but only to make a use analysis of the gaze and thoughts he offers through his philosophy. The scope of the thesis means that not all of Foucault's terms are dealt with in the task, instead, selected threshold concepts such as power, knowledge and subjectivity are addressed

Results: By applying Foucault thinking to the problem fields of practices, it becomes clear that there are several different forms of use which can be fruitful in creating good working environments. A few of the main results are: By applying Foucault's thinking to practice, it will be possible to recall history in the work environment and ensure the local history of the organizations is given a central place. Foucault can offer a look on the world that can help to ask questions and help to demand a reopening of practice so that it does not freeze. And at the same time help to get a focus on the fact that the AMO (Work environment grope) can get something out of reflecting on their own practices. Because the reflection on problematization, power or subjectification can help to sharpen the eyes of the employees and the relationships that are present in the organization. The result is that Foucault's perspective has a lot to offer to the continuous work creating good and healthy working environments.

Læsevejledning

Specialet indledes med et kort blik på den motivation, der ligger bag, for at arbejde med specialets emne i form af en indledning, som fører læseren ind i de problematikker, specialet bearbejder. For at skabe en overskuelig struktur er specialet delt op i fem kapitler med tilhørende underafsnit.

Kapitel 1: Dette kapitel har til formål at bibringe en forståelse et overblik over det felt, der arbejdes med og som leder op til problemformuleringen. Der gives en kort indføring i nutidens organisering af arbejdsmiljøpraksis for at tegne et visuelt kort af den praksis, der løbende i specialet er genstand for analyse. Herefter følger en mere udførlig beskrivelse af den undren, der har ført frem til problemformuleringen, der også præsenteres i dette kapitel. Som afslutning på kapitlet gives en begrundelse for valget af teorien, for den måde teorien er anvendt på i nærværende speciale samt et lille indblik i de udfordringer, der kan være forbundet med at arbejde med Foucault.

Kapitel 2: har den teoretiske ramme som tematik. Med udgangspunkt i de tænkere og teorier som Foucault står på ryggen af, tegnes et billede af det filosofiske tankesystem, Foucault indskriver sig i. Hensigten med dette afsnit er at afdække, hvor Foucault har hentet inspiration til sin tænkning. Begrundelsen for at vægte dette i specialet er, at det er hos disse traditioner og teoretikere, at Foucault gennem sit forfatterskab henter både med og modspil. Kapitlet skal følgelig læses som en vej ind i forfatterskaber, der også kan være anvendelig i besvarelsen af specialets problemformulering. Kapitlet afrundes med en opsamling af hvordan dette fundament, kan anvendes i en arbejdsmiljøpraksis

Kapitel 3: Først zoomes ind på de overordnede træk i Foucaults-forfatterskabet, der skal være med til at tegne et navigationskort over hans tanker, og værker. Efterfølgende præsenteres enkelte af hans analyseblik og hans forståelse af filosofien som samfundsdiagnose. Der er ikke tale om udførlige teoretiske beskrivelse, men om udvalgte pointer, der antages at være væsentlig for at forstå Foucaults univers. Gennem Foucaults begreber og analyse blik bliver det muligt at stille nogle spørgsmål til den nuværende arbejdsmiljøpraksis, så kapitlet afsluttes med en kort opsamling, der forsøgsvis peger ud imod arbejdsmiljøpraksiserne.

Kapitel 4: I dette kapitel behandles de udvalgt tærskelbegreber. Det gives en teoretisk gennemgang af begreberne og efterfølgende analyse af mulighed for anvendelse i arbejdsmiljøpraksis. De begreber, der arbejdes med, er magt, viden og subjekt. Efter behandlingen af begreberne følger en analyse af, hvordan disse begreber anvendes af arbejdsmiljøpraksiserne i dag.

Afsnit 5: Dette kapitel indeholder en kort opsamling med afsluttende bemærkninger og en kort konklusion.

Indledning

I starten af 2017 måtte landets beskæftigelsesminister, Troels Lund Poulsen, bekendtgøre, at ”indsatsen på arbejdsmiljøområdet havde slået fejl”. Baggrunden for denne erklæring skulle findes i en ny rapport fra Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø, der kunne berette om en stigning i antallet af arbejdsskader i perioden 2012-2016. En udvikling, som en minister ikke kan se sig tilfreds med, så for at afhjælpe problemet nedsatte han en ekspertgruppe til at se på området. Den 27. september 2018 afleverede denne ekspertgruppe deres rapport til regeringen med 18 anbefalinger til en ny og forbedret indsats på arbejdsmiljøområdet.

Det er et faktum, at der stadig er medarbejdere i Danmark, der bliver syge af at gå på arbejde, et faktum der gør, at vi kan konstatere, at det trods utallige investeringer og lovændringer stadig ikke er lykkedes at skabe udelukkende sunde arbejdsmiljøer på de danske arbejdspladser. Antallet af arbejdsulykker er en stor udfordring, og topforskere anslår, at op mod 17.000 danskere hver dag er sygemeldt pga. dårligt psykisk arbejdsmiljø. (Ritzau, 2018¶) Et tal og et faktum, der på flere måder er et samfundsmæssigt problem, fordi arbejdsulykker og sygemeldinger, udover mindre penge i statskassen og på organisationens bundlinje, også har stor betydning for den medarbejder, der rammes. Det anslås, at de samlede udgifter til området er på mellem 45-50 mia. kr. årligt. Ekspertudvalgets færdige rapport indeholder i alt 18 anbefalinger til forbedringer. En af hovedkonklusionerne er bl.a., at der er brug for mere centralstyring af forskningen på området, at der skal skabes en målrettet central myndighedsindsats, samt at reglerne for psykisk arbejdsmiljø skal skrives ind i en bekendtgørelse. (Beskæftigelsesministeriet, 2018¶) Alt sammen noble og betydelige bidrag i forsøget på at skabe sunde arbejdsmiljøer. Men samtidig bidrag og indsatser, der kan give fornyet anledning til at stille spørgsmål til den praksis, vi har udviklet inden for området. For hvad nu, hvis det ikke er manglende regler, styring eller ressourcer, der er grunden til, at udviklingen ser ud, som den gør. Hvad nu, hvis den virkelige udfordring er, at vi ved at gøre det samme, som vi altid har gjort, bliver blinde for andre mulige måder og tilgange?

På et område, der har betydning for størstedelen af befolkningen. På et område, der i disse år oplever en udvikling der betyder, at arbejdsopgaverne ændrer sig, måden vi organiserer vores arbejde på ændrer sig og den teknologi vi har til rådighed, ændrer sig og skaber nye udfordringer, ser det

lige nu ud til, at det er lovgivning, arbejdespsykologien, arbejdsmedicinen, handleplaner og dialogspil der skal komme med svar på de spørgsmål, arbejdsmiljøet stiller.

Specialet skrives samtidig i forlængelse af flere bogudgivelser med filosofisk islæt, der belyser filosofiske aspekter og tanker om moderne menneskers arbejdspladser og deres forhold til arbejde. Her kan nævnes "*Pseudoarbejde*" af Anders Fogh Jensen og Dennis Nørmark og "*Et liv, En tid Et menneske*" af Morten Albæk, der begge behandler paradokser og udfordringer i forbindelse med det moderne arbejdsliv. Begge bidrag forsøger gennem filosofi og filosofisk tænkning at belyse, hvordan vi som mennesker i den nuværende arbejdsvirkelighed kan forholde os, så vores arbejde giver mest mulig mening. Når disse bøger nævnes her, er det for at påpege, at de med deres placering på bestsellerlisten, over en længere periode, kan ses som en indikator på, at danskerne er interesserede i at have gode meningsfyldte arbejdsliv, samt at de er åbne for at stifte bekendtskab med de perspektiver, som filosofi kan tilbyde. Samtidig kan den store interesse også være et fingerpeg om, at danskerne i stor stil søger værktøj og tænkning, der kan være med til at sikre et godt og sundt arbejdsliv.

Og det er her i spændet mellem den bekymrede handlekraftige minister, de hårdt arbejdende medarbejdere i de danske organisationer og skribentens egne erfaringer med arbejdsmiljøarbejdet, at nærværende speciale i Anvendt filosofi tager sit udgangspunkt. I en problematisering af og undren over hvorfor vi tænker og gør, som vi gør, når vi arbejder med arbejdsmiljøområdet. I en oplevet erfaring af, at det ikke kun er ønskede effekter af handlinger, man mangler i arbejdsmiljøorganisationerne, men også værktøjer til at forstå og analysere de komplekse problematikker, der opstår løbende i denne praksis. En praksis, der altid udspiller sig i et rum fyldt med menneskelige relationer. Skyldes det, at vores tænkning og handlinger er fastlåste i bestemte strukturer, eller har vi måske bare gennem årene udviklet vanlige metoder, som vi ikke udfordrer eller stiller spørgsmålstejn ved, fordi vi med vores fornuft mener at vide, at det burde virke? Det er i disse spørgsmål, specialet ønsker at gøre forsøget på at undersøge, om der findes filosofiske tilgange, der kan være med til at belyse de selvfølgeligheder indbygget i vores praksis. En filosofi som kan hjælpe os med at komme bagom, så man måske kan stille nye spørgsmål til praksis, samt at undersøge hvordan en filosofisk tilgang overhovedet kan være anvendelig i arbejdsmiljøpraksis.

KAPITEL 1: PROBLEMFELT OG PROBLEMSTILLINGER

1.1 Organiseringen af Arbejdsmiljøpraksis anno 2019

Det danske Videnscenter for arbejdsmiljø definerer arbejdsmiljø som værende de fysiske, psykiske og sociale faktorer, der påvirker den ansatte i forbindelse med jobbet. Arbejdsmiljø er også initiativer og strategier, der sættes i værk for at sikre en sund og sikker arbejdsdag, samt forebyggende initiativer til at undgå arbejdsskader (Videnscenter for Arbejdsmiljø, 2018)

Og det er altså i lyset af denne tænkning om, hvad arbejdsmiljø er, at nutidens arbejdsmiljøpraksisser bliver virkelige. I en virkelighed der arbejder med flere forskelligartede problematikker, der spænder over næsten alle aspekter ved arbejdslivet. Opgaverne for denne praksis spænder vidt, og indeholder både ledelse af arbejdsmiljøindsatser, analyser, forebyggende og opfølgende arbejde fordelt på forskellige niveauer.

Hvis man i dag skal skabe sig et overblik over den arbejdsmiljøpraksis, der gør sig gældende på det danske arbejdsmarked, er et oplagt sted at starte organiseringen af denne praksis. Vores arbejdsmiljøpraksisser tager deres udgangspunkt i lovgivningen. Lovgivningsmæssigt arbejdes der ud fra grundlæggende arbejdsmiljøkrav, der kan findes i arbejdsmiljølovgivningen. Herudover er der udarbejdet en mængde AT-vejledninger, som beskriver, hvordan loven i arbejdsmiljøloven skal overholdes. Udover lovgivningen er der på det samfundsmæssige plan skabt forskellige nationale og internationale institutioner, der på forskellige måder arbejder med og for at sikre gode praksisser i arbejdsmiljøarbejdet. Af forskellige aktører kan bl.a. nævnes Arbejdstilsynet, Videnscenter for Arbejdsmiljø, branchefællesskaberne og Arbejdsmiljørådet (Arbejdstilsynet, 2018, om aktørerne)

Disse forskellige aktører har som hovedopgave at sikre, at lovgivningen bliver overholdt at forske i arbejdsmiljøområdet og formidling af ny viden på området.

På de offentlige områder er der ydermere ofte indskudt/oprettet et strategisk niveau, der fx kan være placeret centralt på rådhuset. Dette niveau varetages ofte af en arbejdsmiljøansvarlig, der står for den daglige leder af det strategiske arbejdsmiljøarbejde, og som skal sikre sammenhæng og ensartethed i den indsats, der ydes ude i organisationerne.

I niveauet herunder sidder arbejdsmiljøgrupperne i den enkelte organisation, der består af arbejdsmiljørepræsentant og leder. Der er i lovgivningen fastlagt arbejdsopgaver for AMO (arbejds-

miljøorganisation), som den er forpligtet til at udføre/overholde. Dette gælder fx APV med tilhørende handleplan, den årlige arbejdsmiljødrøftelse, rundringer, anmeldelse af arbejdsulykker/skader og nysgerrighed (Arbejdstilsynet, 2018, *Arbejdsmiljørepræsentantens opgave*).

En sidste, men vigtig spiller i arbejdsmiljøpraksis er selvfølgelig dem, det hele handler om, nemlig den enkelte medarbejder og ikke mindst det sociale fælles aspekt af arbejdsmiljøarbejdet. Medarbejderne har, som arbejdsgiverne, både rettigheder og pligter, når det kommer til arbejdsmiljøet. Fx skal medarbejderne overholde de forskrifter, arbejdsgiver har givet, bruge de personlige værn, der er udleveret og medvirke til, at arbejdsforholdene er sikkerheds- og sundhedsmæssigt fuldt forsvarlige.

Ud over de formelle kanaler findes der på området et hav af private udbydere, der på forskellig vis gør sig gældende på området. Dette kan være ved at tilbyde hjælp til organisationerne, når de oplever knas med deres praksisser på området, eller når de udbyder uddannelsesdage til arbejdsmiljøorganisationen.

1.2 Problemfelt – overordnede problematikker i arbejdsmiljøpraksisserne anno 2019

Dette afsnit tager udgangspunkt i skribentens egne levede erfaringer med arbejdsmiljøpraksisserne inden for folkeskoleområder. Men også de arbejdsmiljørepræsentanter og AMO som skribenten har mødt i løbet af sit studie og praktikken. Udgangspunktet er dog, at de problemfelter, der belyses i denne opgave, ikke udelukkende er problematikker, der hører en bestemt branche til, men om problematikker/problemfelter, der træder ud over den enkelte branche og ind i den fællestænkning om, hvordan man skaber gode arbejdsmiljøer. Formålet er at tegne et billede af de udfordringer, der er i den måde arbejdsmiljøarbejdet organiseres og praktiseres på i dag, der er IKKE tale om en udtømmende redegørelse, men om en fremstilling af udvalgte udfoldninger.

Når man, som i dette speciale, vælger at tage udgangspunkt i en praksis og dens metoder, opgaver og problematikker, betyder det også, at det kan være vanskeligt at lokalisere en praksis, der går på tværs af alle organisationer. Derfor er man ofte nødt til at tage udgangspunkt i lovgivning, begreber eller opgaver, der kendetegner den mere overordnede praksis inden for området. Som på mange andre områder, er der i selve udførelsen af opgaven indskrevet en vis frihed. Man bestemmer ikke

selv hvad man skal arbejde med, men der er metodefrihed. Samtidig er det inden for dette område et grundvilkår, at forskellige brancher har brug for forskellige tiltag, da de ikke løser samme arbejdsopgaver. Det, der er i fokus i dette speciale, er dog de dele af praksissen, som alle brancher i dag kan siges at være fælles om, fordi de er en del af nutiden, eller er en indbygget del af arbejdsmiljøet.

En af de ting, lovgivningen forpligter organisationerne på, er, at der mindst hvert 3. år skal laves en arbejdspladsvurdering (APV). Denne APV skal indeholde følgende fem områder/punkter: en kortlægning af arbejdsmiljøforholdene på arbejdspladsen, en vurdering af de problemer, der kommer frem i kortlægningen, en handleplan, plan for opfølgning og sidst, men ikke mindst en kortlægning af arbejdspladsens sygefravær. At der lovgivningsmæssigt findes bestemmelser om, at der på den ene eller anden måde skal foretages vurderinger af arbejdsmiljøet, har unægtelig stor betydning for praksis, ikke mindst fordi det bliver disse vurderinger, som praksissen mange steder bliver centreret omkring. Man kan sige, at lovgivningen påtvinger praksissen det blik, at alle aspekter af arbejdsmiljøet kan vurderes, uden at dette blik nødvendigvis stemmer overens med den virkelighed, man oplever ude i praksis.

Hjertet i arbejdsmiljøpraksisserne er at igangsætte initiativer og strategier, der sikrer medarbejderne et sikkert og sundt arbejdsliv, men også at forebygge og skærme medarbejderne mod arbejdsulykker. En af de mest betydelige ændringer, der er sket i arbejdsmiljøhistorien, er området er blevet delt op, så det i dag omhandler både de fysiske, det psykiske og det sociale arbejdsmiljø. Når dette kan problematiseres, skyldes det ikke, at der kan stilles spørgsmål ved, om alle tre dele af miljøet er vigtige, men at i praksis har haft overordentlig svært ved at finde fremgangsmåder til arbejdet med de to nye områder. Når man taler med arbejdsmiljørepræsentanter om deres praksis, er det da også hovedparten af dem, der problematiserer deres praksis i forhold til de psykosociale arbejdsmiljøer. Ikke mindst fordi der er mange problematikker forbundet med denne del af praksis. Bl.a. oplever en del, at de sidder fast i den gamle term sikkerhedsrepræsentant, som kan vanskeliggøre deres arbejde. Andre har siddet i deres "stilling" så længe, at de bare har fortsat med at gøre, hvad de altid har gjort, og nu de sidste par år er begyndt at vågne op. Et grundlæggende problem kan altså være, at man ikke har tilpasset praksis til den kompleksitet, den indeholder, men i stedet har betragtet det fysiske, det psykiske og det sociale arbejdsmiljø som dele af arbejdsmiljøet, der kan løses på samme måde.

Ud over de i lovgivningen fastlagte opgaver oplever man, når man arbejder i arbejdsmiljøpraksisserne i dag, oplever man flere gange ugentligt at modtage mail fra forskellige udbydere, der har skabt verdens bedste værktøj til arbejdet med bedre arbejdsmiljø. Er man offentligt ansat, oplever man samtidig, at fx den kommune, man er ansat i, igangsætter initiativer, der skal være med til at sikre det gode arbejdsmiljø. Eksempler kunne være ekstra fokus på støjniveauet eller en kommunalmåling af social kapital. Der er altså en tendens til, at man i arbejdsmiljøpraksissen på den ene eller anden måde ender med enten at invitere nogle eksperter ind, eller at man bliver pålagt hvad der skal arbejdes med. Et faktum, der resulterer i, at den tid, der er til at arbejde med arbejdsmiljøet ofte, bliver brugt på områder, der ikke altid er de væsentligste eller mest påtrængende. Eller af besøgende konsulenter, der mener at kunne rette op på fx psykisk arbejdsmiljø med et 3-timers besøg, fyldt med slides fredag over middag.

Samtidig fastslår lovgivningen, at APV'en er et dynamisk værktøj, der skal revideres løbende, når der sker ændringer, men ikke mere konkret om, hvilke eller hvor store ændringer der skal være tale om. Der er ingen krav om, hvordan APV'en skal udformes, men det er et grundvilkår, at det er en langsommelig og vanskelig affære at udarbejde en APV, der er tilpasset den enkelte organisation, så i praksis anvendes ofte færdige, standardiserede APV-skemaer, der har den fordel, at de kommer hele vejen rundt om arbejdsmiljøet i sin helhed. Her kan man opleve, at medarbejdere bliver en smule frustreret over at skulle bruge tid på at besvare spørgsmål om kemikalier og farlige stoffer eller personlige værn, hvis det ikke er aktuelt i deres hverdag. På samme måde som man som AMR kan være sikker på, at man efter hver måling bliver spurgt, hvorfor der kun var bestemte svarmuligheder, og hvorfor det ikke har været muligt at uddybe ved alle spørgsmål. Anvendelse af standardiserede måleværktøjer kan i yderste instans få den konsekvens, at medarbejderne ikke kan se formålet med at besvare dem, fordi det, der måles på, ikke har åbenlys forbindelse med deres hverdag.

APV'en er altså helt central i organisationernes arbejdsmiljøpraksis, og den har, som sin faste følgesvend, handleplanen. Denne handleplan, der som nævnt også er lovpligtig, skal følge op på de problemfelter, APV måler. At der kan komme forholdsvis meget fokus på at lave og vedligeholde planerne frem for at udføre planerne, samtidig med at processen med de tre første faser af APV unægtelig strækker sig over tid. I denne tid er organisationerne ikke fastfrosne, hvilket betyder, at der er mulighed for, at de handlinger, man sætter i værk, er rettet mod forældede problematikker, eller at problematikkerne nu antager en anden karakter.

Man har da også den seneste tid kunnet ane en kritik af APV'en fra forskellige sider. Arbejdsmiljøforsker og sociolog Tage Søndergård har ad flere omgange været ude med en sønderlemmende kritik af APV, der i hans øjne, ud over at være en forældet størrelse, også er spild af penge og tid. (Dansk Magisterforening Privat 2019)

Det ville ifølge ham være langt mere givtigt at arbejde med arbejdsmiljøcentret i den sociale kapital i organisationer. Sociale kapital (Arbejdstilsynet 2018; Spørgeskema *til måling af social kapital*) dækker over de tre diamanter i arbejdsmiljøarbejdet: tillid, retfærdighed og samarbejde (det nationale forskningscenter for arbejdsmiljø 2016). Og ifølge Tage Sønderkov og andre forskere har en høj social kapital indvirkning på både trivsel og produktivitet. De senest år har fænomenet da også vundet indpas i flere organisationer og kommuner som et måleværktøj, der på samme måde som APV kan fortælle om temperaturen på arbejdspladsen.

På samme måde som ved APV stilles der i en måling forskellige spørgsmål til medarbejderen, og begge har da også det tilfælles, at det som en del af processen kræver, at medarbejdergruppen får en tilbagemelding på den pågældende måling. I store virksomheder med mange ansatte er denne tilbagemelding på mange måder harmløs, mens den i virksomheder med færre ansatte kan virke nærmest skræmmende. Uanfægtet er alle medarbejdere klar over, at resultaterne bliver et billede på virkeligheden i organisationen. Et billede, der præger samtlige medarbejders opfattelse. Dette kan være overordentlig problematisk, fordi det i yderste instans kan bevirke, at medarbejderne ikke er ærlige i deres besvarelser og i sidste ende kræver mod af de medarbejdere, der bærer på eventuelle problematikker. Samtidig oplever mange, at den lovede anonymitet i målingerne ikke overholdes, hvilket igen betyder, at medarbejderne ikke altid føler, at de kan besvare disse målinger frit (Berlingske, 2016)

Lad os slutte af med et par eksempler. I forbindelse med en måling af social kapital henvender en kollega sig. Hun føler sig intimideret over spørgsmålene i skemaet, fordi hun mener, at de overskrider grænsen for, hvad hendes ledelse og kollegaer har krav på at vide, samtidig med at hun oplever, at det er meget tydeligt, hvad der er "rigtigt" og "forkert" at svare. En anden kollega henvender sig inden en APV-måling, fordi hun er i tvivl. Skal hun angive, at hun bliver mobbet af sin leder? Overvejelserne går ikke på, hvorvidt mobningen finder sted, men på hvilken betydning det har for de øvrige medarbejdere når det bliver en del af arbejdspladsens fortælling. Hun vælger at skrive om den

oplevede mobning. Efterfølgende bliver emnet taget op i plenum, hvor den selvsamme leder, som er omdrejningspunktet i sagen, proklamerer, at hvis vedkommende forbliver anonym, er der ikke mulighed for at arbejde med en indsats på området.

Der er i dag et utal af institutioner og private udbydere, der dagligt arbejder hårdt for at skabe værktøjer, der kan anvendes i arbejdet med at skabe gode arbejdsmiljøer. Det er alt fra dialogspil og pjecer til videoindslag og færdigsyede kampagner. Problemet er, at der ikke nødvendigvis er en gavnlig effekt ved at benytte disse værktøjer. Igen nævner Tage Søndergård bl.a. girafsprøng, teori- og anerkendende tilgang som nogle af de tilgange, der har været på besøg i arbejdsmiljøpraksissen, men siden er blevet glemt. Ud over at det selvfølgelig er problematisk, at værktøjerne har tvivlsom effekt, er det også et problem, at omsætningshastigheden på værktøjerne er accelererede. Lidt firkantet kan man sige, at i den ene ende sidder arbejdsmiljøkonsulenter i stillinger, der kræver, at de skabe nye produkter og værktøjer. De er professionelle og passionerede og har et stort ønske om at skabe viden og værktøjer, der virker, men i den anden ende sidder virkeligheden og dens medarbejdere. Virkeligheden, der ikke ændrer sig over natten, fordi medarbejdergruppen har brugt to timer på værktøjer, der er udtænkt i et teoretisk rum uden at være afprøvet i den partiske, ukontrollerbare og komplekse virkelighed, en organisation er. Og her er skribentens påstand, at disse værktøjer er spild af både tid og penge. For desværre, for disse konsulenter, har denne virkelighed længe været erkendt af medarbejderne, som har mistet troen på effekten af nye indsatser.

Arbejdsmiljøområder er samtidig et område, der hele tiden bør være i bevægelse, fordi der over tid sker ændringer i den måde, vi lever og arbejder på. Derfor er en af udfordringerne i arbejdsmiljøpraksisserne konstant at have øje for disse ændringer og deres betydning (BFA, 2018). Nogle af de tendenser, der kalder på, at arbejdsmiljøpraksisserne må tilpasse sig en anden virkelighed, er den øgede teknologiske udvikling, der ud over at overtage arbejdsopgaver gennem digitalisering, automatisering og lign. og så betyder, at de måder, vi tidligere har organiseret arbejdet på, nogle steder er i opbrud. Samtidig med at medarbejderne agerer anderledes end tidligere, fordi de i højere grad ønsker at kunne tilpasse arbejdslivet til livets faser. Samtidig med at flere og flere medarbejdere har fleksible ansættelsesformer, der betyder, at ikke alle medarbejderne har samme relation til organisationen, samtidig med at det fra politisk side er bestemt, at borgerne skal være længere på arbejdsmarkedet, så arbejdsmiljøerne skal tilpasses seniorerne. Alle disse områder er så småt begyndt

at røre på sig i arbejdsmiljøpraksisserne og vil med garanti være med til at skabe udfordringer i fremtiden.

1.3 Undring, teser, nysgerrighed og problemformulering

Som skildret i indledningen tager specialet udgangspunkt i en undren over, at man ikke i den danske arbejdsmiljøpraksis betragter filosofien som en samarbejdspartner, der gennem tænkningen kan være med til at belyse eller vinkle de problemstillinger som AMO, lovgiverne, Arbejdsmiljøstyrelsen, den enkelte medarbejder og andre møder i deres arbejdsmiljøpraksisser.

En af hovedteserne i nærværende speciale er, at til trods for, at der er mange ting i den nuværende praksis der fungerer og helt sikkert mange tiltag, der er med til at sikre det gode arbejdsmiljø, er der også indikatorer på, at den måde, vi tænker arbejdsmiljø og arbejdsmiljøpraksis på, har brug for en rundering. Argumentet for det kunne findes i simpel statistik, men også i en erkendelse af at vores arbejdsopgaver og arbejdsbetingelser ændrer sig løbende over tid, og at man derfor må antage, at fx sikkerhedsforanstaltninger, typen af personlige værn og typen af ulykker ændrer sig. Formål er som sådan ikke at komme med konkrete løsninger til, hvordan der skal tænkes og handles i den danske arbejdsmiljøpraksis, men at åbne op for en tænkning/belyse en mulighed, der er en anden end den, man anvender i dag. Specialet stiler efter at belyse, hvilken tænkning og hvilke handlinger den nuværende praksis er bygget på, i håbet om at der gennem denne belysning opstår en klarhed, som kan sætte skub i tænkningen omkring vores arbejdsmiljø, så der opstår et mere nuanceret billede af, hvad det kræver at arbejde med arbejdsmiljø og måske endda et blik for, at arbejdsmiljø ikke er en statisk størrelse, der kan styres af lovgivningsstof. Skal man følge specialets teoretiske ånd, må en af begrundelserne for at beskæftige sig med dette område være, at det er på tide, at nogen stiller spørgsmålet om, hvorfor vi spørger, som vi gør, når vi arbejder med arbejdsmiljø.

Udover den praktiske erfaring med arbejdsmiljøarbejdet er dette speciale skrevet i lyset af tidligere projekter på kandidatstudiet. Her har skribenten bl.a. arbejdet med at undersøge, hvordan protreptikken kan anvendes af AMO, og praktikken er tilbragt i en fagforening med det formål at undersøge, hvordan de kunne anvende filosofien i deres arbejde med arbejdsmiljørepræsentanterne. Der er altså gennem hele studiet taget de indledende skridt i retningen af udviklingen af en arbejdsmiljøfilosofi, der forhåbentlig kan anvendes af de mange mennesker, der til dagligt har ansvaret for at arbejde med og lede arbejdsmiljøet i de danske organisationer. Det er også i denne proces, at der

er opstået en blivende overbevisning om, at der, for at se filosofiens muligheder, kræves et blik for, hvad man har tænkt, når man har tænkt arbejdsmiljø gennem tiden. Spørgsmålet om, hvorvidt filosofien kan anvendes som en medspiller i arbejdsmiljøpraksis, danner fundamentet for specialet og løber som en underliggende rød tråd.

Hele specialet er skrevet på en formodning om, at filosofien har mange forskellige vinkler at tilbyde den danske arbejdsmiljøpraksis. Det med denne arbejdshypotese i blikket, at dette speciales teoretiske grundlagt er valgt. For her tilbyder Foucault et muligt filosofisk blik, der ikke arbejder med statistiske begreber og fastlåste sandheder. Et blik, som måske kan være med til at sætte filosofien i spil, som et supplement til den tænkning man har på arbejdsmiljøområdet i dag.

Formålet med specialet er at afklare, om der gennem en filosofisk analyse af praksis, kan findes ny tænkning, som kan være et supplement til den måde, man tænker og handler i arbejdsmiljøarbejdet i dag. Samt at belyse hvordan en tænkning kan være med til at åbne op for en bevægelse i praksis.

Det er således i overnævnte formål, undren og teser, at speciale tager sit udgangspunkt, samt i en fortsat nysgerrighed på, om filosofien har noget at tilbyde de danske arbejdsmiljøpraksisser. Undring, teser og nysgerrighed der leder frem til følgende problemformulering/arbejdsspørgsmål:

Hvordan kan Michel Foucaults filosofiske tænkning anvendes i og af nutidens danske arbejdsmiljøpraksis?

1.4 Teori, afgrænsning og fremgangsmåde

Fokus i specialet er på det operationelle niveau af arbejdsmiljø, dvs. hvordan AMO-grupperne i samarbejde har mulighed for at arbejde med arbejdsmiljøet i praksis. Specialet er altså primært interesseret i den måde der arbejdes med arbejdsmiljø ude i organisationerne. Derfor dækker begrebet arbejdsmiljøpraksis her over de fremgangsmåder, der anvendes i arbejdsmiljøarbejdet, men også over den tænkning der ligger bag de tiltag, der virkeliggøres, hvad enten det gælder lovgivningen, AT-vejledninger eller en plakat om løft på et plejehjem.

Det teoretiske fundament er hentet hos Michael Foucault. Begrundelsen for dette valg skal ses i lyset af en lang proces, hvor der er søgt efter mulige filosofiske teoretiske tilgange/tænkninger, der kunne være med til at belyse de problematikker og teser, specialet er centreret omkring. Når det endelige valg af teori er faldet på Foucaults tænkning, skyldes det i høj grad, at han, udover en begrebsverden, der kan være med til at åbne verden op, også tilbyder en tilgang, der kan tænkes med, for herigennem at kunne skabe bevægelse. En tilgang der ikke holder nogen fast i sandheder eller dogmer, der skal følges. Han tilbyder altså en tænkning, der passer godt til den virkelighed, arbejdsmiljøarbejdet finder sted i, nemlig en virkelighed, der nok i teorien kan sættes på formel og i kasser, men sjældent i praksis lader sig binde til fastlåste, forudbestemte løsninger, der er designet til alle. Samtidig har man her at gøre med en tænkning, der, om ikke andet, tilbyder en anden vinkel på virkeligheden og arbejdsmiljøpraksis end den jura (lovgivningen), arbejdsmiljømedicinerne og arbejdspsykologien¹ tilbyder. En tænkning, der, helt i Foucaults stil, kan være med til at belyse, hvilke selvfølgeligheder i arbejdsmiljøpraksissen der bør kigges efter i sømmene.

Når valget faldt på Michel Foucault, skyldes det i høj grad, at der i hans forfatterskab, udover analyser og begrebsunivers, findes en overordnet betragtningsmåde til, hvordan vores tanke-systemer har udviklet sig, og hvordan disse tanke-systemer har betydning for, hvilke handlinger der er mulige. Netop tænkningen og handlingerne står, som nævnt, helt centralt her, fordi der arbejdes med en praksis, hvor der ikke findes endegyldige svar på alle udfordringer. Samtidig er det da også med skælvende hoved, hænder og hjerte, at Foucault er valgt, da det jo ofte frarådes at vælge teoretiske-

---

¹ At det netop er disse tre der nævnes, har sit udspring i bogen " *Velfærdens pris*" af Kurt Jacobsen. Her tilbyder han en arbejdsmiljøets- og arbejderbeskyttelsens historie gennem de sidste 150 år. Og i denne gennemgang af historien på området, bliver det tydeligt at disse tre områder, har dannet grundlaget for meget af den tænkning der ligger bag arbejdsmiljøpraksissen i dag.

re, man ikke tidligere har arbejdet med til sin specialeskrivning og samtidig ikke tilbyder en færdig-syet metodemodel. Der er gjort forsøg på at sætte Foucaults tænkning på formel, et eksempel kunne være Pernille Steen Pedersen og Troels Karups problematiseringsanalysemodel, som de fremfører i bogen " kvalitative analysemetoder i sundhedsforskningen". Når det her er valgt ikke at anvende en sådan model, skyldes det et ønske om at læse forfatterskabet som en helhed, i håbet om at opnå en forståelse af de tankesystemer der ligger bag. Når der senere i specialet bruges tid på de forskellige analysetilgange, Foucault arbejder med, sker det for at opnå forståelse af de tanker, der ligger bag, mere end om metoden som metode. Formålet er at undersøge, om denne tænkning kan være med til at skabe nye muligheder for handling i arbejdsmiljøpraksissen, ikke i så høj grad at vurdere enkelte elementer i forfatterskabet.

Udgangspunktet er en problemformulering/et arbejdsspørgsmål, der gennem specialeprocessen har tjent til at holde styring på indholdet. Problemformuleringen er den centrale faktor i udvælgelsen af de elementer, der er medtaget i specialet. Fremgangsmåden har været at læse Foucaults værker iført arbejdsmiljøbriller. Læsningen med praksis-brillerne og problemformuleringen danner således grundlaget for udvælgelsen af de tærskelbegreber, der behandles. På ægte Foucauldiansk vis betyder det, at man selvfølgelig kan problematisere udvælgelsen og de valg, der er taget, samtidig med at det stiller krav til læseren om at have tålmodighed, da der forhåbentlig til sidst viser sig at være en sammenhæng mellem de forskellige dele af opgaven, selv om de ved første øjekast opleves som brudstykker, der på sin vis tager afstand fra hinanden.

Specialets omfang betyder, at det ikke er muligt at give en redegørelse for samtlige tanker og begreber, Michael Foucault har været omkring i sit forfatterskab, og det er heller ikke intentionen med specialet. I stedet er ønsket at fokusere på, hvilke muligheder anvendelse af forfatterskabet tilbyder, i forhold til konkrete problematikker i arbejdsmiljøpraksis. Disse problematikker bliver præsenteret i afsnittet om aktuelle udfordringer i arbejdsmiljøpraksisser anno 2019. Der er altså ikke tale om kronologisk gennemgang af samtlige pointer i hovedværkerne, om end det har været nødvendigt at læse en stor del af disse værker for at danne sig et overblik over den samlede tænkning. I stedet tilbydes kort redegørelse for, hvordan Foucaults tænkning, når den læses som filosofi, kan være med til at give samtidsdiagnoser. Dette er valgt, fordi noget af det helt essentielle i dette

speciale er måden, Foucault bedriver filosofi på/læser sin verden, samt at undersøge hvad der sker, hvis man anvender denne tænkning på vores arbejdsmiljøpraksis.

Samtidig er en af grundpillerne i et Foucauldiansk perspektiv, at fænomener og praksisser bliver farlige, hvis vi holder op med at stille spørgsmål. Og dette er netop specialets udgangspunkt, at stille spørgsmål til en praksis, hvor handlinger og tænkning på mange måder er blevet til selvfølger.

1.5 Fremgangsmåde og metode

Fremgangsmåden i specialet beskrives bedst som anvendelsesanalyse, hvor formålet er at undersøge, hvorvidt den valgte teori kan finde anvendelse inden for arbejdsmiljøpraksissen. En analyse, der i første omgang går ud på at forstå den tænkning, Foucault tilbyder, herunder også hans filosofiske fundament, da disse i sammenspil giver en mulighed for at kunne se ind bag hans læsning af nutiden. Udgangspunktet er, at man, for at kunne bedømme anvendelsesmulighederne, må have kendskab til mere end blot de enkelte begreber/værktøjer, som Foucault tilbyder, ikke mindst fordi det ligger i forfatterskabet, at der er en indbygget sammenhæng. Med det blik, som Foucaults tænkning tilbyder, er der efterfølgende foretaget en analyse af, hvordan Foucaults forståelse af begreberne magt, viden og subjekt kan anvendes i arbejdsmiljøpraksisserne. Specialet er skrevet i en fremadskridende proces, der forhåbentlig finder vej gennem Foucaults tænkning. Dette skal ses som et forsøg på at være tro mod Foucaults tænkning og dette speciales læsning af Foucault, som en filosofisk tænker der nok stiller en form for værktøjer til rådighed, men samtidig kræver, at disse værktøjer sættes ind i tænkningen.

Specialet skal i udgangspunktet IKKE læses som et forsvar, for at der skulle være en sand tænkning, der kan løse alle udfordringer i verden. Men som en undersøgelse af, hvad det ville kunne tilføre et bestemt arbejdsområde, i dette tilfælde arbejdsmiljøpraksissen, hvis man åbnede op for flere forskellige tænkninger, og derigennem få øje på sider af ens praksis, der ikke tidligere var synlige. I dette tilfælde anvendes et Foucauldiansk perspektiv, der i sig selv ikke giver nogen garanti for endegyldige løsninger eller svar.

Omdrejningspunktet i specialet vil altså være at se nærmere på den tænkning, der ligger bag den nutidige praksis, men også at gå ind bag de forskellige former for handlinger/handleformer, der

fylder i arbejdsmiljøpraksis anno 2019, samt at analysere, hvilke anvendelsesmuligheder der er fundet i et Foucauldiansk perspektiv.

1.6 Udfordret af Foucault!

Det første møde med den store Foucault er ikke lutter lagkage. En af de udfordringer, man støder på, når man skal forstå Foucaults tænkning, er, at han ikke arbejder med faste, teoretiske positioner og ikke tilhører en bestemt skole. Dette er en udfordring på forskellige fronter. For det første, fordi man som læser må træde ud af sin vante fagfaglige/teoretiske tilgang, der inden for de fleste fagområder er trænet i at læse og bedømme teorier ud fra deres evne til at være tydelige i deres teoretiske fremstilling eller måske ud fra deres tilhørsforhold til andre positioner, hvis man ikke skal yde vold på Foucaults tænkning. Som læser af Foucault oplever man nærmest, at utrygheden bliver en følgesvend, fordi det manglende teoretiske tilhørsforhold forbliver en udfordring i arbejdet med at forstå, hvad der er på spil. At dette overhovedet bliver problematisk, kan selvfølgelig ses som et tegn på, at strukturalisterne ikke har levet forgæves, fordi nutidens mennesker ikke kan tænke uden struktur og modsætninger. For det andet kan man argumentere for, at en del af de udfordringer, man støder på, netop opstår, fordi man fejlagtigt antager, at der er tale om en teori, som man så forsøger at få til at opfylde de krav, der normalt stilles til en teori, når den giver forklaringer på fænomener eller områder af virkeligheden. Dette kan medføre fejllæsninger og fejlfortolkninger, der opstår, fordi man har det forkerte blik på den tænkning, Foucault tilbyder. For det tredje kommer man nemt til at begå den brøler at foretage sin læsning af forfatterskabet i kronologisk rækkefølge, fordi man antager, at man på den måde får størst muligt overblik, og kan skabe sig en lineært voksende forståelse for de begreber og den tænkning, der udvikles i løbet af forfatterskabet, men igen skuffer Foucault, fordi han på ingen måde lever op til samtidens forestillinger om en kontinuerlig fremadskridende teoretisk udvikling med den endelige sandhed eller løsning om tænkningen og tankesystemerne som den helt store finale.

Et kardinalpunkt, når man giver sig i kast med dette forfatterskab, og læser det med filosofiens blik, er, at Foucault gennem sit arbejde ikke tilfører filosofihistorien en skræddersyet teori, men i stedet tilbyder en filosofi, der tilbyder tænkning om, igennem og med tænkning. En filosofisk tilgang, der også betyder, at man, når man igennem arbejdet med Foucault, kan opleve vanskeligheder med at

skelne imellem, hvorvidt man tager udgangspunkt i hans analyse og forsøger at finde paralleller i den aktuelle virkelighed, eller om man i virkeligheden prøver at finde frem til hans metoder.

Der er over tid, om end det måske er fornuftsstridigt, udviklet flere forskellige "skoler" inden for Foucault receptionen. Dette speciale lægger sig i strømmen af den mere nutidige læsning, der ikke læser Foucaults filosofi som en filosofi fyldt af brud, men en filosofi, der indeholder en sammenhængende tænkning, der indeholder aktualiteten som centrum. En aktualitet der bevirker, at hverken tænkning eller begreber i Foucaults filosofi er størknet over tid.

KAPITEL 2: FOUCAULTS FUNDAMENT

Det er helt sikkert aldrig sket, at et menneske er gået i seng en dejlig sommeraften og vågnet op næste morgen med et helt nyt tanke-system. Og det er helt sikkert aldrig sket, at de tanke-systemer, der måtte komme til mennesket om natten, er upåvirket af den verden, det vågne menneske lever sit liv i. Tanke-systemer falder ikke ned fra himmelen. Dette gælder også for de tanker, prominente og anerkendte mennesker som Foucault har tænkt, og for de tanke-systemer han beskæftigede sig med gennem sit forfatterskab. En af de store pointer i forfatterskabet er da også, at en vigtig komponent for at forstå de fleste tanke-systemer er at have et kendskab til, hvilke tanke-systemer de står på skuldrene af. At det er vigtigt at forstå tanke-historikerens vej (Foucault, 1982, ¶ linje7)

Taler man filosofi, og ønsker man at anvende et filosofisk blik, er det essentielt at have kendskab til de tænkere, der danner grundlag for de interpellationer, som en given filosof er optaget af. I dette speciale, hvor jagten er gået ind på tænkningen hos en bestemt filosofi, der gør gældende at mennesket er historie, vil et oplagt skridt derfor være at se mere indgående på, i hvilken tænkning/tanke-systemer Foucaults fundament er hentet i.

2.1 Historisk epistemologi

En af de traditioner, som Foucaults tænkning krydser veje med, er den franske historiske epistemologi, der beskæftiger sig med at undersøge betingelserne for at bedrive videnskab. Omdrejningspunktet er at undersøge, hvordan historiske betingelser er med til at skabe de betingelser, som videnskaben produceres under (Christensen & Hamre, 2018, s 21). Historien får følgelig her en central plads i arbejdet, og historie som fag tænkes anderledes, end man tidligere har set inden for

fagets egne rækker. Her har man at gøre med en teoretisk tænkning, der trækker historien ind i manegen, og gør dens horisont relevant for vores måde at bedømme sandhedspostulater på. Der er i den historiske epistemologi ikke tale om en antirealistisk tilgang, men en konstrueret realisme, der er afhængig af den kontingens, historien byder og det evige sammenspil med historien. En konstrueret realisme, idet at den virkelighed og sandhed, nutiden udspiller sig i, på alle måder er afhængig af fortidens virkeligheds- og sandhedsopfattelser. Samtidig med at fremtidens tænkning er afhængig af, hvordan nutidens mennesker forholder sig til de tanker, der er mulige at tænke i dag.

Epistemologi indfører historien som en relevant medspiller, når man skal bedømme et sandhedsudsagn, hvor den historiske kontingens også betyder, at ikke alle udsagn er sande til alle tider. En medspiller, der følgelig kan give muligheden for at problematisere selvfølghederne i en given tænkning eller praksis. Formålet for den historiske epistemologi var at undersøge historiens muligheder for at producere videnskab, et formål som Foucault også har som omdrejningspunkt i sit forfatterskab. For den franske epistemologi handler det ikke om at stille spørgsmål om, hvorvidt det er muligt at erkende en virkelighed, men om at undersøge hvilke mekanismer, der gør, at videnskaberne faktisk producerer erkendelse – og dermed bestemte forståelser af hvad virkeligheden er (Schmidt 1983, s 15).

En af de epistemologiske filosoffer, Foucault stifter bekendtskab med, er Gaston Bachelard (1884-1962), der gør sig til fortæller for, at videnskaben er anvendt rationalisme. Bachelard gør gældende, at hverken videnskabsmandens rent rationalistiske tilgang eller filosofiens kritiske af fornægtelse af rationalitetens betydning for videnskabelig erkendelse kan stå alene. Bachelard var altså optaget af at belyse forholdet mellem moderne naturvidenskab og filosofien. I arbejdet med dette træder en erkendelsesteori frem, der er bygget på den antagelse, at videnskaben er at betragte som små tilnærmelser til virkeligheden. En virkelighed, der er under konstant forandring. Forandringer som gør, at den viden, man har på et givent tidspunkt i historien, er ufærdig og som sådan vil kunne blive modsagt i fremtiden. Dette synspunkt medfører, at det at stille spørgsmål til de sandheder, videnskaben er præget af i tiden, kommer til at stå meget centralt. Epistemologi arbejder således ikke med fakta, men med at anskueliggøre de ideer, nutiden er båret af, samtidig med at man gennem disse ideer kan belyse, hvilke mulighedsbetingelser der er bundet fast til disse ideer.

Bachelards udgangspunkt er en undersøgelse af verden med filosofien, hvorigennem han gør gældende, at menneskers positioner ikke sker ud af intet, men ud af en anden position. I det, som kan kaldes "det skabende øjeblik" (Rendtorff, Raffensøe & Diderichsen, 2003, s. 333), oplever bevidstheden en form for chok, som foranlediger en form for greenstik fraktur i tænkningen. Der er ikke tale om et regulært brud på tænkningen, men om at en del af den må opgives eller omformes, hvorefter tænkningen vokser sammen igen. Her tildeles øjeblikket en vigtig funktion, idet det bliver den afgørende formidler mellem fortid, nutid og fremtid. I den gren af epistemologi, Bachelard er repræsentant for, er der tale om en forandring/forvandling, der også kan ændre fornuften. Fornuften er altså historisk foranderlig, men der gives ingen garanti for, at ændring er til det bedre. Samtidig betyder det følgelig, at fortidens fornuft er udgangspunktet for, at nutidens fornuft kan erkende den tidligere fornuft som mangelfuld. Når vi betragter tidligere tiders fejltagelser, er det altså den selv samme fortid, der er forudsætningen for, at vi kan se/betragte disse fejl. På den måde skabes der tillige en forbindelse mellem filosofien og videnskaben, da begge bliver forpligtede på den andens blik. Indtil nu har filosofien nemlig begået den fejl, at den ikke har haft øje for denne historiske foranderlighed. For at forstå tænkningen, må vi altså have forståelse for det rum og den historiske kontekst, den er opstået i.

Den historiske epistemologi kan ses som et opgør med videnskabens positivistiske selvforståelse som den tænkning, der har fundet opskriften på, hvordan man kan konstruere verden gennem et matematisk blik. Udfordringen er, ifølge epistemologi, at verden ikke er realiseret og konstrueret gennem en tænkning, der var matematisk eller videnskabeligt funderet, men gennem et filosofisk blik. Derfor handler det, ifølge epistemologi, også om at turde stole lige så meget på tænkningen som på blikket. Idet tanker er medbestemmende for, hvad vi ser. Sagt på en anden måde handler historisk epistemologi om at analysere sandheder i et andet perspektiv end deres eget, nemlig i et historisk perspektiv.

Gennem den franske epistemologiske tænkning banes vejen for, at Foucault kan stille de spørgsmål, han stiller på den måde, han stiller dem. Her gives en forståelse af historiens betydning, som giver mulighed for at arbejde med tænkningen, som Foucault gør det, når han fx udarbejder store værker om psykiatrien eller fængselsvæsenet. Gennem en forståelse af historien, som en vigtig medspiller i vores liv, bliver det muligt for Foucault at arbejde med historien som et apparat til tænkning og forståelse. Samtidig kan viden om den franske epistemologi hjælpe på vej i en læsning af Foucaults

forfatterskab, fordi man her bliver givet et sæt briller/en forståelse for Foucaults måde at tænke og arbejde på.

2.2 Foucault, Friedrich og Filosofi

En af de filosoffer, Foucault har inviteret ind i sin filosofiske tænkning, er Friedrich Nietzsche. Mange steder i forfatterskabet anes inspiration, samtidig med at Nietzsches tænkninger bliver brugt som springbræt til udviklingen af Foucaults tænkning. To af de steder, hvor påvirkningen træder tydeligt igennem, er i forståelsen af filosofien som samtidsdiagnose, samt i det genealogiske blik². Gennem hele karrieren er Foucault påvirket og inspireret af forskellige aspekter af Nietzsche. Som han selv udtaler i et interview fra 1982, blev mødet med Nietzsche på mange måde skelsættende. Han fortæller:

” Nietzsche var en stor åbenbaring for mig. Jeg følte at der var en der var temmelig forskellig fra hvad jeg var blevet undervist i. Jeg læste ham med stor lidenskab og brød med mit tidligere liv ” (Lutter, Gutman & Hutto, 1988, p.13)

Denne erklærede fascination, eller påvirkning, kommer ikke kun til udtryk i brugen af Nietzsches tænkning og den måde, Foucault ser sig selv som filosof på. I Nietzsche finder han nemlig en eksistens, der er meget optaget af aktualitet og bedriver filosofi på en måde, der kan være med til at beskrive nutiden. Foucault beskriver det på følgende måde i *”Le monde est un grand asile”*

”Men Nietzsche var besat af aktualiteten. Jeg tror at det er os selv der skaber fremtiden. Fremtiden er måden hvorpå vi reagerer på det som hænder. [...] Hvis vi vil gøre os til herre over vores fremtid, er det nødvendigt fundamentalt at stille spørgsmålet om det nuværende. Det er derfor at filosofien, for mig at se, er en form for radikal journalistik.” (Raffnsøe, 2009, s. 321)

For begge filosoffer gør sig gældende, at de med deres skrivestil formår at skabe tekster, der indeholder flere forskellige lag, samtidig med at der i teksterne er indskrevet en slet skjult kritik af deres samtid. Dette er tydeligt i Nietzsches *”Moralens oprindelser”*, hvor han på elegant vis slipper af sted med at kritisere den kristne moral, men også i Foucaults *”Galskabens historie”*, hvor han på kuriøs vis får kritiseret sin samtid. Samtidig er der også indskrevet en kritik af den årsagsforklaring, der ofte opstår, når man bruger en kronologisk historie som forklaringsramme om fænomener. Når man

---

² Disse begreber behandles særskilt i andre afsnit i dette speciale.

læser deres tekster på afstand af deres historie, har man også en oplevelse af, at de begge slipper af sted med, i deres tekster, at vise mere, end de fortæller, i en stil der overlader det til læseren selv at finde resten af "fortællingen". Et kritisk metaplan, der træder frem i lyset, når det blandes med læserens historie og kultur. Et område, der af Foucault også bindes sammen med tanker om den intellektuelle, der i kraft af sin rolle er forpligtet til at yde kritik og skabe forstyrrelser.

De sysler begge med fortolkninger af eller fortællingen om forskydninger i verden. En tilgang der betyder, at man som læser tilbydes et blik, der ikke har kontinuitet i centrum, men i stedet centre-rer sig omkring bristninger i historien i en konstant søgen efter måder, hvorpå man kan arbejde med/og forstå tilblivelsesfortællinger i en verden, der ikke har en indbygget garanti for fremskridt, som også gør, at mange vil kunne læse forfaldshistorie ind i deres værker. Det handler om brud med det selvfølgelige.

Hos Nietzsche finder Foucault en anden tænker, der har værdierne, i centrum, uden at det kommer til at handle om at bestemme de sande værdier eller andre sandheder. I stedet arbejdes der med at belyse tilblivelseshistorierne for at belyse, hvordan vores forståelse for forskellige fænomener er konstrueret over tid.

2.3 Immanuel Kant

Tanken om, at filosofi er en samtidsdiagnose, er ikke Foucaults opfindelse. Og den er også til stede hos Immanuel Kant (1724 – 1804), der bl.a. i sin kendte tekst "*Besvarelse af spørgsmålet: Hvad er oplysning?*" fra 1784 om oplysningen, forsøger at gøre oplysningen til en forpligtende begivenhed, som eftertidens mennesker lever under, ved at gøre oplysningen til et irreducible moment i historien (Raffensø et al., 2009 s. 221).

En af de ting, Foucault får øje på hos Kant, er, hvordan Kant i sine lejlighedsskrifter, der er, udarbejdet som bud på svar på problemer i samtiden, indfører en refleksion over aktualiteten. I løbet af 1980'erne er Foucault blevet interesseret i, hvordan filosofien er kommet til at forstå sig selv, som en historisk, situeret aktivitet, der har til opgave at diagnosticere sin egen tid (Raffensø et al, 2009, s. 337), og det bliver via Kant, at Foucault forsøger at skrive tilblivelseshistorien om filosofien som samtidsdiagnose. I skriftet "*Hvad er oplysning*" behandler Foucault da også Kants tekst om oplysningen (Kant, 1784). En tekst, hvor Kant har fremført en refleksion over oplysningen som et fænomen, der er ved at gøre sig gældende, og som ingen endnu kender betydningen af, samtidig

med at han spørger, hvad fænomenet siger om den tid, det udvikles i, altså om Kants nutid. Sagt med Foucaults ord rejser Kant, i teksten " *Besvarelse af spørgsmålet: Hvad er oplysning* " (Kant,1784), spørgsmålet om samtiden som filosofisk begivenhed, som filosofien, der taler om den, selv, hører til". Hermed har Foucault ført ideen om filosofien som samtidsdiagnose længere tilbage end Nietzsche og ser i samme ombæring en tradition inden for den moderne filosofi, der har afkodet filosofien som samtidsanalyser og -diagnoser (Raffensø et al, 2009, s. 339f). En tradition, der bindes sammen af overstående spørgsmål i en fælles søgen efter svar. En filosofisk tradition, der i forlængelse af Foucaults egen tænkning får prædikat som "filosofi som modernitetens diskurs." (ibid.) Det nye ved dette fællesskab er, at det bliver en "tradition", der er bundet sammen af det at stille spørgsmål om aktualitet (Foucault 1984a), der bestandigt genåbnes frem for at være bundet sammen af et fælles dogme.

Fra og med Kant ændrer måden, man stiller spørgsmålene på, karakter, fordi man spørger ind til nutiden på en sådan måde, at spørgsmålene kan betragtes som pile, der rammer lige ned i et bestemt punkt. Det, Foucault ser hos Kant, er, at Kant betragter oplysningen som menneskets udgang fra umyndigheden. Det kan måske beskrives som det punkt, hvor det lille menneske træder ud af den store historie. Dette betyder, at der kommer et andet fokus for filosofien, der nu bliver optaget af, hvilken forskel i dag indfører i forhold til i går, ikke mindst fordi samtiden er dukket op som en begivenhed, der hverken kan simplificeres eller afsluttes (Raffnsøe et al., 2009, s. 342).

Med der er også andre ting på spil hos Kant, som Foucault tager til sig. En af dem er de opdagelser, Kant gør i forbindelse med sin behandling af den franske revolution. Ved at se lidt nærmere på de følgevirkninger, den havde rundt omkring i Europa, mente Kant, at man kan se tegn på, at menneskeheden indeholder et iboende ønske om forbedring i og af verden. Det er altså ikke den konkrete franske revolution, der kommer i fokus, men den måde, som en revolution lige meget hvad er en disposition, der er hændt og derfor er blevet en del af historien. Den kan ikke trækkes tilbage. Den kan ikke glemmes. Den vil altid have været der, og på forskellig vis kan have haft en betydning for det eller dem, der kom efter. Det, væsentlig i denne læsning af Kant, bliver virtualiteten (Raffnsøe et al, 2009, s.342ff) , altså det, som betegner det plan af revolutionen, der "gør sig gældende igennem og på tværs af de aktuelle begivenheder, idet det skaber nye tilbøjeligheder eller dispositioner." (Raffensø et al; 2009, s 343f). Og dette fokus på virkeevnen/virtualiteten som det afgørende medfø-

rer det, at fænomener og begivenheder kommer til at besidde immanente, løbende selvoverskridelse, fordi de altid allerede er, kan siges at være i gang med at transcendere sig selv indefra (Ibid.).

I perioden mellem Descartes og Kant har filosofien været optaget af at undersøge, hvordan man kan opnå sikker viden – sagt med andre ord, hvad man som menneske kan vide. I ”kritik af den rene fornuft” er Kant kommet frem til, at den menneskelige erkendelse består af både stof og form. Gennem sanserne gives mennesket erkendelsens stof, der altid er formet i tid og rum, samt i bestemte kategorier. Alle disse tre betingelser skal altså, ifølge Kant, være til stede i erkendelsen.

I forsøget på at udvikle sand viden om, hvad vi kan vide præsenterer Kants tænkning om et a priori og gør gældende, at vores sansninger har forskellige anskuelsesformer samtidig med, at vi sanser i tid og rum. Begrebet a priori er hentet i latin og betyder ”Fra det tidligere” og betegner som sådan den erkendelse, der er opnået/kan opnås før erfaringerne alene gennem vores fornuft.

Man kan på en måde sige, at Foucault leger lidt med begrebet, så der hos ham bliver tale om et historisk apriorisk begreb, der betegner, at der i vores samtid findes et historisk a priori, der er på tidsmæssigt niveau med det ydre, hvilket betyder, at forståelse af a priori skifter karakter. Hvor a priori for Kant er en betegnelse for forudgående betingelser for erkendelsen, bliver det historiske a priori et udefrakommende fænomen, som påtvinges, der har betydning for vores erkendelse (Raf-fensø et al., 2009 s. 136).

2.4 Opsamling

Foucault er en tænker, der løbende gennem sit forfatterskab søger længere og længere tilbage i tiden for at finde filosofisk inspiration om modspil til sit eget arbejde. Det, der kommer til syne for ham, og os andre, i denne proces, er et billede, der tegner tydelige konturer af filosofien som en tilgang, der gennem historien er blevet brugt til at forstå og analysere den aktualitet, en given filosofisk tradition eller filosof er en del af.

Ved at gå et skridt bagved/ind i en del af Foucaults fundament, får man præsenteret flere tanker og mere tænkning om, hvordan filosofien kan anvendes på, i og med sin samtid. I dette speciales sammenhæng gives der i dette tilbageblik flere argumenter for, at filosofi er anvendeligt, når det kommer til aktuelle problematikker i arbejdsmiljøpraksissen. Gennem en rejse bagud i tid beskriver

Foucault tænkningen om filosofi som samtidsdiagnose og lokaliserer en "tradition" inden for filosofien, der er bundet sammen af fælles spørgsmål, der til stadighed medfører en genåbning.

Samtidig er der i dette fundament en masse inspiration at hente, hvis man ønsker at belyse de problematikker i arbejdsmiljøpraksisserne, hvor filosofi fx kan bruges som udgangspunkt for en undersøgelse af verden. Når den franske epistemologi gør gældende, at historien bør inddrages som en relevant medspiller i bedømmelsen af sandhedsudsagn, giver det anledning til at stille spørgsmålet: hvor er historien blevet af i vores arbejdsmiljøpraksis, når vi arbejder, som vi gør nu? Med denne tænkning i lommen kan man altså kritisere flere områder af praksis, fordi den ikke inddrager historien som en del af det, der kan være med til at skabe forståelse for eller viden om begivenhederne. Samtidig præsenteres der en anden tænkning end den, der gør sig gældende på området i dag, en tænkning, der åbner op for, at analyser/vurderingen kan foretages på anden måde, der ikke nødvendigvis har en positivistisk grundindstilling eller formål.

Der tilbydes et blik på virkeligheden og en metode, der tør kritisere sin samtid og formår at gøre det på en meget subtil og effektiv måde. Fordi kritikken går gennem tænkningen. En måde at udøve kritik på, der kan være anvendelig i praksis og som, måske i sin anvendte form, vil kunne være med til at skabe et virkeligt rum for kritikken, hvor medarbejderne vil kunne tale frit, kritisk og åbent om forhold på arbejdspladsen. Samtidig er der dog tale om en tilgang, der kræver meget af det moderne menneske, fordi den, for at lykkes, netop ikke skal kunne stilles direkte, men i stedet have lov at vokse frem løbende.

Hvis man i sit arbejde med arbejdsmiljøpraksis anvender det lille begreb om virtualitet, vil det give mulighed for at få et bredt blik på begivenhederne og deres betydning. I forbindelse med arbejdsulykker eller nærvæd ulykker vil en forståelse af begivenhedernes virkeevne kunne være medvirkende til, at man ikke blot foretager foranstaltninger på ulykkesstedet, men også overvejer om der andre ting, arbejdsopgaver eller medarbejdere, der bliver påvirkede. Denne forståelse af begivenhederne vil kunne anvendes i arbejde med stress og udbrændthed, men også i forebyggelsen. Hvor den vil kunne bruges til at danne sammenhæng mellem begivenheder og til mulig italesættelse af, hvordan begivenheder i virksomheden påvirker alle, ikke bare den der bliver ramt.

Der kan altså, ved at anvende disse blikke på praksis, være grobund for at opnå en anderledes forståelse for og tilgang til arbejdsmiljøpraksisserne. Den største gevinst her er dog i skribentens øjne,

at der i dette fundament for Foucaults tænkning og i Foucaults egen tænkning findes ret overbevisende tanker om, hvorfor historien har en central plads, når man skal arbejde med problematikker inden for en praksis. Ikke mindst fordi organisationernes egen historie med det blik finder vej ind på arbejdsmiljøpraksissernes scene, og det derfor bliver muligt at gøre arbejdsmiljøarbejdet nærværende for og i den enkelte organisation.

Afsnit 3: FOUCAULTS UNIVERS - DEN TEORETISKE RAMME

3.1 Michel Foucault – tankesystemernes mester

”Filosofi er et spørgsmål om hvordan og i hvor høj grad men kan tænke for at blive en anden”.

Inden Michel Foucault tiltræder stillingen på *Collège de France*, der bærer den særegne titel ”professorat i tankesystemernes historie”, har han været vidt omkring i den franske universitetsverden, men også begået sig på den internationale scene. Hans forfatterskab består på dette tidspunkt af flere værker, der har gjort stort indtryk på Foucaults omverden, men som han ikke altid er selv lige begejstret for.

Michael Foucault (1926 – 1984) er en af sin samtids helt store skikkelser i fransk filosofi. I den brede perception af Foucault har man ofte tillagt hans biografiske liv en stor betydning, når man skulle læse og forstå hans værker. Der ses dog i den nyere læsning en tilbøjelighed til at træde lidt væk fra dette fokus, for i stedet at dreje blikket imod de udtalelser og kommentarer Michael Foucault selv hæftede på sin tænkning. Samt på en sammenhængende læsning af hele forfatterskabet.

I 1961 behandler Foucault begrebet galskab i værket *”galskabens historie”* (1961). Det kan betegnes som et filosofihistorisk værk, der præsenterer en behandling af begrebet galskab som fænomen. Et fænomen, som vi over tid har ændret vores blik på i en sådan grad, at der over tid bliver tale om en objektivering af disse mennesker. Ved bl.a. at stille sig i slipstrømmen af den historiske epistemologi, der er behandlet andetsteds i specialet, formår Foucault i dette værk at vise sin samtid, hvordan den, som til alle andre tider i historien, udsondrer/indsondrer ting og fænomener efter bestemte mønstre, som altid kunne have været anderledes. Ikke mindst fordi de indgår i et tæt sammenspil med tidlige tiders udsondringer og indsondringer. Den vandring ind i videnskabshistorien fortsætter

i de efterfølgende værker "*Klinikkens fødsel*" (1963, på dansk 2000), der handler om, hvordan den moderne lægevidenskabs udvikling har haft betydning for den måde, vi anskuer sygdom og mennesket på, og i "*Ordene og tingene – en arkæologisk undersøgelse af videnskaberne om mennesket*" (1966, på dansk 2002), i hvilken Foucault foretager en analyse af humanvidenskabernes opkomst, deres udvikling og deres betydning for de muligheder og betingelser, samtiden tilbyder til menneskets erkendelse. Samtidig med at han ønsker at dementere de forbindelser til andre skoler, som omverdenen ofte påstår. I

"*Vidensarkæologien*" (1969, på dansk 2005), hvor Foucault virkelig sætter filosofien på scenen som sit fag. Som titlen antyder, har bogen til formål at afdække arkæologien for viden. Her gives en diskussion af det arbejde, han har præsenteret i sine tidligere værker. Her findes mange gode beskrivelser og begrundelse for valg i tidligere værker, som i sidste ende kan være med til at binde værkerne sammen i en ny og mere samlende læsning af forfatterskabet, samtidig med at der også peges fremad i forfatterskabet til kommende værker. Med dette værk forsøger Foucault at imødegå en kritik om relativisme, i det han forsøger at vise, at hans udgangspunkt ikke er, "at alt er lige godt", men i stedet at intet er perfekt, og at vi derfor skal blive ved med at stille spørgsmål, også til de mest selvfølgelige praksisser og værdier i vores samtid. Samtidig tager han her også hul på sin beskrivelse og undersøgelse af diskurs-begrebet, der også danner grundlaget for de kommende undersøgelser. Bl.a. også hans tiltrædelses forelæsning ved *Collège de France* i 1970 "Talens Forfatning"

I årene efter følger værkerne "*Overvågning og straf*" (1975, på dansk 2002), "*Viljen til viden*" (1976, på dansk 1994) og "*Seksualitetens historie – bind 1*" (1976, på dansk 1994). Her tilbydes en undersøgelse af henholdsvis magt, viden og subjektivitet, samtidig med at der opretholdes et fokus på, hvordan de tre fænomener er forbundet med hinanden. Det handler om at opdage, hvordan magt-teknologier fungerer i det moderne samfund, hvordan nye former for viden har ændret relationen mellem subjektet og staten, ikke mindst fordi dette subjekt nu møder staten gennem forskellige bekendelsespraksisser.

Som en naturlig forlængelse heraf kommer de sidste værker "*Brugen af nydelserne*" og "*Omsorgen for sig selv*" (begge fra 1984, på dansk 2002) til at undersøge, hvordan dette moderne menneske

kan skabe sig selv bl.a. gennem tænkningen om etisk selvomsorg, der finder sin inspiration i den antikke tænkning.

Udover hovedværkerne indeholder forfatterskabet en række udgivelser i form af forelæsningsnotater osv. Hvis man vil have en tilbundsående Foucaults tænkning i forhold til sit eget forfatterskab, er der ofte mere hjælp at hente her, uden for hovedværkerne. Da det er i forelæsningsnoter, artikler, interviews osv., at man kan finde de mest klare "udtalelser" fra Foucault, lige meget om det handler om hypoteser, uklarheder eller sammenhæng i tænkningen.

3.2 Tankesystemerne i Foucaults eget forfatterskab

Det er efterhånden nogle år siden, at Foucault skrev sine første værker. Dette betyder, at der er en historisk afstand mellem dette speciale og Foucaults egne tekster. I den tid der er gået, har et utal af mennesker læst og fortolket Foucault, der har opnået en førsteplads på listen over mest anvendte teoretikere i verden. Dette betyder også, at der nu tilbydes flere forskellige læsninger af Foucault, som hver især vægter forskellige aspekter af forfatterskabet. En integreret del af Foucaults værker og tænkning er, at den ikke er statisk og afsluttet, men i konstant bevægelse og muligudvikling. Det er som nævnt ikke muligt her at komme ind på alle læsninger af Foucault, men det er vigtigt at understrege, at det som sådan ikke er udgangspunktet her, at der findes forkerte læsninger af Foucault, men at hver tid og generation må forventes at kunne læse Foucault med netop deres blik, fordi der i hans forfatterskab er tompladser, disse generationer nødvendigvis selv må udfylde. Et forfatterskab, der ikke forsøger at komme med universelle sandheder, og dette medfører automatisk, at der over tid i forfatterskabet sker en udveksling eller en uddybning af forskellige tematikker. Det filosofiske projekt medfører derfor også, at teorien ikke er statisk eller sat på model, og det vil efter skribentens overbevisning være at drive rov på denne tænkning, hvis man forsøgte at sætte den på model. Samtidig betyder denne tænkning, at en del af den teoretiske reception vil være påvirket af skribentens aktualitet. En aktualitet der betyder, at noget læses ind i Foucaults begrebsunivers, som ikke tilhører begreberne, men den skrivende/læsende aktualitet. At dette er et grundvilkår kan ses som både en styrke og en svaghed. En svaghed, fordi man risikerer, at aktualiteten overtager, og man derigennem kommer til at overse den genspejlende sammenhæng, der er mellem begreber og tænkningen, på tværs af tid i forfatterskabet. En styrke, fordi tænkningen, når man engang har sat sig ind i den, kan bruges til at foretage analyser af mange forskellige områder.

En af de ting, der har ændret sig en smule i læsningen, er, at hvor den klassiske Foucault reception ofte har fokus centreret omkring Michael Foucaults levede liv, ser man i nyere læsninger, at den biografiske del er skrevet ud af læsningen. Man kan altså sige, at nutidens forskere et langt stykke hen ad vejen følger Foucault og læser forfatterskabet uden hensyn til forfatteren. Hvor den tidligere læsning var optaget af brud og forskelle mellem bl.a. hovedværkerne, ser man i dag et større fokus på sammenhænge gennem forfatterskabet. Der anes en kritik af den klassiske reception, fordi den gennem en kronologisk værklæsning af forfatterskabet, sammenholdt med Foucaults personlige liv, har belyst forfatterskabet som en form for personligt projekt, der efter forgodtbefindende beskæftiger sig med emner, der har personlig interesse. Det problematiske ved en sådan læsning er i skribentens øjne, at man risikerer at ende med at studere forfatterskabets genstande frem for de tankesystemer, der bevæger sig rundt gennem og rundt om i teksterne. Dette kan siges at være problematisk, hvis man læser Foucaults filosofi som en filosofi om spørgsmål og ikke som en filosofi om ting. Forstået på den måde, at det ikke er fængslet eller klinikken som genstande, der arbejdes med, men i stedet de udfordringer, som de tankesystemer der ligger bag frembringer. Det, han har fået øje på, er, at der gennem tiden kan lokaliseres faste mønstre og metoder, nærmest skabeloner som man på et givent tidspunkt anvender til at løse problemer med. Sagt på en anden måde er Foucault optaget af at undersøge samfundets måde at problematisere på og disses betydninger for løsningsmuligheder i praksis.

Selv om Foucault i dette speciale læses som filosof, har historien og dens udvikling en stor plads i det tankeunivers, Foucault tilbyder sin læser. Ikke fordi han mener, at historie som fag kan træde i stedet for filosofien, men fordi han er af den overbevisning, at historien kan være et værktøj for filosofiens arbejde med tænkningen. Udfordringen er dog, at han ikke tænker historien som en kronologisk tidslinje i punkter, men i stedet som både en linje og en spiralformet proces, der krydser og skærer hinanden i semitilfældige punkter, der er semitilfældige, fordi de også er betinget af de tilfældige møder mellem linje og proces tidligere i historien. (Jensen & Hansen, 2006, s.2)

Når man forsøger at tegne et billede af de grundsten, en filosof bygger sin tænkning på, må man være bevidst om, hvordan den enkelte tænker tilgår filosofien. I Foucaults tilfælde kræver dette på en måde, at man læser hans forfatterskab baglæns, fordi det først er, når man vender de sidste sider i de sidste værker, at man får øjnene op for de sammenhænge, der går på tværs af forfatterskabet.

Gennem hele forfatterskabet er det tydeligt at Foucault henter en del af sin inspiration hos Friedrich Nietzsche og i forlængelse af Nietzsches tænkning opfatter filosofien som "en form for radikal journalistik" (Foucault, 1973, ¶ nederst i tekste). I samme ombæring betyder han, at aktualiteten er det, der interesserer ham og altid har interesseret ham. "I den forstand at det der interesserer mig, det er aktualiteten, det der sker omkring os, det som vi er, det der er på færde i verden" (ibid.), og netop dette fokus på aktualitet er med til at gøre Foucaults tænkning evig aktuel.

Historien er altså i Foucaults optik kontingens og kan derfor kun forstås, hvis man i sin tanke har blik for både det diakrone og det synkrone i historien og samtiden. Det, han anfører, er, at historiens udvikling som sådan ikke kan ses fra oven, men også må ses fra enderne og fra siden, så man får en forståelse af, hvordan de forskellige øjeblikke i historien bindes sammen. Historien skal med andre ord snittes på både den lange og den korte led. Det samme gælder for Foucaults forfatterskab, der i sandhed kan ses som en realisering af, hvor stærk Foucault er i disciplinen eksplikation, fordi han kontinuerligt i sin optagethed af nye fænomener og tænkninger ydermere formår at bibringe sine egne ældre værker nye udfoldelsesmuligheder.

Hvis man et øjeblik antager, at Foucault her har fat i noget og overfører det til, hvordan der tænkes om fx APV-målinger af arbejdsmiljøet i Danmark, vil det måske medføre en konstruktiv kritik af denne praksis, fordi der netop ikke tages højde for, at historien er bundet sammen af flere øjeblikke, der har betydning for, hvordan en medarbejder vælger at besvare APV'en. En kritik af at historiens kontingens skrives ud af de resultater, som organisationerne skal forsøge at forbedre på.

Historien forbliver central for Foucault, fordi det gennem den er muligt at udvikle en forståelse af forandringer, der samtidig kan være med til at belyse den samtid, man selv er en del af. Fordi historie er, når noget har forandret sig, så det ikke længere er det samme, som det var før. Og mennesket er netop en del af denne historie, og mennesker er en del af den. Faktisk gør Foucault gældende, at mennesket er historie, fordi det formes af den historiske tid, det fødes ind i. En historisk tid, som vi kalder kultur. (Jensen og Hansen, 2006, s. 3) Udover den historiske dimension indeholder mennesker også en biologisk dimension, der former de biologiske systemer, men historien/kulturen kommer før biologien, fordi vi som mennesker er fanget i kulturen og derfor ikke kan regne ud, hvordan kroppe ville se ud uden kulturen.

I vores arbejdsmiljøpraksis betyder det, at der allerede er nedlagt bestemte mønstre og muligheder, som vi kan arbejde ud fra. Når man som AMO skal udarbejde sine handleplaner, er man altså allerede underlagt en kultur, der byder en at handle efter normerne.

En måde, historiens udvikling kommer til syne på, er, hvis man kigger på, hvordan mennesker gennem tiden har ordnet tingene. Det, Foucault får øje på, er, at den måde vi ordner på, tilhører kulturen, altså det punkt i historien vi tilhører og ikke den faggruppe eller klasse, vi er en del af. At det er kulturen i form af historien, der er bestemmende for vores kategoriseringer.

Dette betyder ifølge Foucault flere ting. Når vores kategoriseringer skabes ud fra historien, betyder det også, at de ikke bevarer den samme form over tid, at de på den måde bliver flydende og ændrer sig over tid. Dette vil betyde, siger Foucault, at det kan være vanskeligt at forstå andre tiders kategorier, fordi man altid allerede selv er en del af en bestemt kultur, som ikke blot "låser" kategoriseringerne, men også låser vores muligheder for at stille spørgsmål, der er uden for vores egen ståsted i historien. Det vil altså være nemmere for en håndværker at finde rundt i de kategoriserings-systemer, der anvendes indenfor apotekervæsenet i dag, end at finde rundt i værkstedet hos en tømrer for 500 år siden. Dette skyldes dog ikke alene kategoriseringssystemerne, men også at historien bevæger den form, vores kategoriseringer bliver ordnet i (kategoriseringsform) og ikke mindst den måde, vi forbinder vores kategoriseringer på (repræsentationssystem). OG det er netop disse tre elementer, der tilsammen udgør den orden, vi kan kalde et tankesystem. (Jensen & Hansen, 2006, s. 10)

Mennesker bliver både formet af, og er selv med til at forme, historisk-socialt processer, og de kan derfor siges at være såvel historieskabte som historieskabende. Det samme gælder for de fænomener, vi omgiver os med. Det betyder, at ting, der på overfladen virker som videnskabelige forankret, i højere grad kan siges at være kulturelt forankrede, at det er noget, vi mennesker har defineret, mere end det er universelle sandheder. Derfor kan man med Foucaults blik betragte vores nutidige forståelse af fænomener som aflejringer af en tilblivelse, der finder sted gennem kulturbårne vurderinger. Inden for vores arbejdsmiljøpraksis vil man med denne tænkning i blikket finde det oplagt og spørge ind til den måde, vi kategoriserer arbejdsmiljøet i en fysisk, en psykisk og en social kategori.

3.4 Foucaults første analyseblik

Når Foucault gennem sit forfatterskab arbejder med et arkæologisk og genealogisk blik, skyldes det i høj grad, at han mener, at det er af stor betydning, at der faktisk er nogen, der tager sig tiden til at sætte sig ned og læse fx teksterne, der fortæller historien om klinikkens tilblivelse. Ikke fordi det er historiske relevant, men fordi det giver et indblik i og en forståelse af en institution, der stadig findes i samfundet. Samtidig med at det, at vi fx har klinikken i den form, den nu har, er distinkt for vores kultur, i og med den er produktet af kontinuerlige forskydninger og gensidigt overlappende faser i historien. Et faktum, der betyder, at den kunne have været helt anderledes, hvilket ikke nødvendigvis betyder bedre. Det er altså gennem disse blikke på historie muligt at opnå en forståelse for kontingens i tid, men også at få øje på, hvilke andre muligheder der er opstået undervejs, men er blevet "afvist".

3.4.1 Arkæologien som analyseblik

Udgangspunktet for udviklingen af disse blikke er bl.a. den tidligere beskrevne franske epistemologi, og man kan, hvis man er lidt kæk, påstå, at arkæologisk blik sammen med det genealogiske blik kan kundgøres som en del af rygraden i Foucaults måde at se på. Det kan dog være overordentlig vanskeligt at fastfryse disse blikke, fordi der jo ikke er tale om endegyldigt sandhedsblik, der antager en fast form. Af samme årsag har det været vanskeligt for Foucault at lave en skildring af disse blikke, som alle finder fyldestgørende, eftersom nogen, for at kunne acceptere et blik/en metode, kræver, at det har en fast form, der kan gengives i overskuelig og tydelig form. En fast form som i dette tilfælde ikke er mulig, da hele blikket er betinget af, at det som det meste andet i verden ændres og udvikles med og i historien, og derfor ofte skal tilpasses til analyseformålet. Når Foucault alligevel forsøger, kan det i høj grad ses som et indædt forsøg på at få omgivelserne til at indse, at hans tænkning ikke kunne placeres inden for en bestemt filosofisk skole. Samtidig med at det ligger implicit i den Foucaultske tænkning, at metoder som sådan er non grata. Ikke mindst fordi det i udgangspunktet er blikket og tanken, der udarbejder analysen af et objekt. Et objekt, der aldrig på forhånd er fastlagt til kun at kunne lade sig analysere efter en bestemt metode. Samtidig med at man skal holde sig for øje, at arkæologi i Foucaults forstand ikke har at gøre med udgravning eller bestemmelse af oprindelse, som ordet måske ellers antyder, men om et arkivarbejde, der beskæftiger sig med ytringer. Gennem en arkæologisk analyse skabes mulighed for at rekonstruere "tænk-

ningens system", da der gennem arkivet skabes mulighed for, gennem ytringerne at påvise en regelmæssighed i den sproglige praksis.

I "Vidensarkæologien" kan man dog finde en temmelig god beskrivelse af arkæologien, hvor Foucault fortløbende arbejder med begrebet arkæologi. Heri gør han gældende, at den arkæologiske analyse er en måde at tilgå de sproglige praksisser på. Kort fortalt er tanken, at verden består af praksisser, der er sproglige, og praksisser der er ikke-sproglige.

I en samtale i forbindelse med udgivelsen af "Vidensarkæologien" er Foucault da også meget tydelig på, at begrebet arkæologi ikke skal forstås i den gængse forstand, men som en aktivitet der gennem arbejdet med at for øje på og udforske systematikker, kan være med til at ordne de enkelte dokumenter og dokumenternes relation til hinanden. "Ved arkivet forstår jeg i første omgang mængden af sagte ting i en kultur, bevaret, valoriseret, genbrugt, transformeret". (Foucault, 1969, ¶ linje 10). Og senere, i 1975, udtaler han: "betegnelsen arkæologi henviser til den form for udforskning der søger at udgrave de diskursive begivenheder som om de var registreret i et arkiv".

En af de væsentlige kroge i dette arkæologiske blik er, at de briller, man bærer, betyder, at historien skal betragtes som momenter (begivenheder) frem for som dokumenter (genstande). Fordi det er en betingelse for arkivarbejdet, at det beskæftiger sig med dokumenter. Skellet mellem historie som momenter og dokument vil for nogen også være et af de steder, hvor filosofien skiller sig fra historien, således at de fleste historielærere ville kritisere Foucault for at arbejde usagligt, fordi der som sådan ikke tages stilling til, hvilke dokumenter/kilder der skal anvendes, samtidig med at dette arbejde kan klandres for at være meget lidt kildekritisk. Modsatrettet er det så her, at filosofien vil hævde, at Foucaults værker må læses med filosofiens briller, fordi der gennem dette arbejde med momenterne i arkivet ikke er tale om historieskrivning, men om udviklingen af forståelse for tænkningens blik.

Når vi kigger på historien som momenter og samtidig åbner op for et bredere tekstbegreb, opnår mennesket muligheden for at opdage begivenheder som klenodier, der kan vise, at ikke alt behøver at følge tidens kausalitetsprincipper. Ved at betragte verden med dette blik opnår vi samtidig muligheden for at identificere, hvilke fænomener og begivenheder der inkluderes eller ekskluderes i det, der betragtes som det sande på et givent tidspunkt. I en analyse kan denne viden bruges til at fortælle noget om, hvad der er tænkt, med det der er tænkt på et givent tidspunkt i historien. På

den måde hjælper blikket os ifølge Foucault til at komme ind bag ved sproget og tingene og møde systemerne og tankerne.

Det arkæologiske blik giver os mulighed for at opspore, hvornår begrebet skifter betydning. En viden, der kan være med til at skabe en ny forståelse, ikke bare af fortiden, men også af samtiden, da den giver mulighed for at anskue, hvordan en kontingens historie har udviklet sig, som den har.

3.4.2 Et genealogisk analyseblik

Med dette blik kommer der fokus på at diagnosticere samtidens problemer ved at belyse de kampe mellem de praksisformer/rationalitetsformer, der byder sig til, ikke blot i samtiden, men også på forskellige tidspunkter i fænomenernes historie, med det formål for øje at kunne bestemme hvilke mulighedsbetingelser der skabes for nye praksis og rationalitets former. Ændringerne finder altså sted i lyset af disse kampe, som viser styrkeforholdet mellem de forskellige positioner. For at belyse denne tilgang gør Foucault gældende, at man bør analysere historien som "herredømmeforholdenes tilfældige spil". Der er altså tale om et blik, der udfordrer den gængse måde at tænke på og samtidig tilbyder en kritisk tilgang til den gængse tænkning om årsagsforklaringer. Det er i lyset af Nietzsches³ "Moralens oprindelse: et stridsskrift", at Foucault udvikler en kritik af de simple årsagsforklaringer, ikke mindst fordi den bygger på en tænkning om en universel kontinuerlig udvikling af historien, der kun levner plads til nutiden i sine læsninger af verden.

I dette speciale kan det arkæologiske blik hjælpe os med at få øje på, hvad der kendetegner arbejdsmiljøarbejdet som diskurs, herunder hvilke begreber der er en del af diskursen, og hvilke der udelukkes, mens det genealogiske blik kan være med til at belyse, hvorfra fænomenet arbejdsmiljøpraksis opstår, og hvilke mulighedsbetingelser der har gjort sig gældende for perceptionen af den aktuelle praksis. Sagt lidt kompakt handler det i dette blik om praksis og handlinger. Samtidig kan genealogien, udover at give et overblik over den historiske udvikling, også bruges som en vej til at forstå, hvordan magt-viden komplekser bl.a. har virket subjektiverende på subjekterne og derigennem været bestemmende for, hvilke måder at være på der skulle ekskluderes.⁴

---

³ Foucaults forhold til Nietzsche er behandlet i afsnittet Foucaults grundsten

⁴ Magt, viden og subjektivering behandles mere indgående i kapitel 4

Og konklusionen må være, at når de to blikke anvendes som komplementære, kan de være med til at skabe en forståelse af, hvordan det nye, der opstår, er betinget af sine egne begrænsninger, og hvordan det netop er i begrænsningerne, at det nye finder sine mulighedsbetingelser.

Der har gennem tiden lydt en massiv kritik fra især historikers side. Men her er holdningen, at det i høj grad handler om, hvad man skal anvende teorien til, og hvilke fagbriller man læser med. For jo længere man læser ind i forfatterskabet med sine filosofibriller, jo mere tydeligt bliver det, at Foucault højst sandsynligt slet ikke var interesseret i historieskrivning. Når man har arbejdet indenfor forskellige fagområder i det 21. århundrede, er man så velsignet, at man har fået lov til at stifte bekendtskab med forskellige måder at læse og anvende Foucault på. Et eksempel, hvor man efterhånden har anvendt Foucaults forståelse af tænkningen og blikkets betydning, om end til lidt mindre analyser end han selv foretager i sine hovedværker, er i litteraturundervisningen rundt omkring i den danske folkeskole, hvor man i nogle tilfælde er gået væk fra den faste analysemodel og over til en analysetænkning, der handler om at lede efter spor og åbne pladser i teksten. Gennem dette blik kommer der fokus på ytringerne sammenholdt med hele det arkiv, som teksten tilbyder.

3.4.3 Problematiseringsanalyse – et samlet blik

” Problematisering vil ikke sige at repræsentere et forud eksisterende objekt, heller ikke at skabe et objekt i diskursen, der ikke eksisterer. Det er sammenhængen af diskursive og ikke-diskursive praktikker, der indfører noget i spillet om sandt og falsk og konstituerer det som objekt for tanken” (Foucault, 1984b ¶ linje26)

Problematisering og problematiseringsprocessorer kan ifølge Foucault være en fremgangsmåde, der kan være med til at anskueliggøre, hvordan forskellige fænomener og begreber kan få status som problem. For at noget kan betragtes som problematisk, må dette på en eller anden måde fungere på en måde, der ligger uden for vores forventninger om, hvordan ting, fænomener og lignende er i verden. Noget, der ikke stemmer overens med de sandheder, vi har om verden. Problematiseringen som analyseblik indeholder således en forbindelse til aktualiteten, fordi vores problematiseringer fortæller noget om vores virkelighedsopfattelse, og om hvilke sandheder vi forbinder med og forventer af verden. Nogle mennesker ville måske mene, at man kunne problematisere lægeviden-

skabens og psykologiens patent på sandheder indenfor arbejdsmiljøområdet, med en forventning om at disse to tilgange umuligt dækker alle aspekter i området, og i at de, i forlængelse af Foucaults tanker, også kun tilbyder bestemte løsninger, der ligger inden for deres eget felt.

Problematisering er på mange måder et centralt emne i Foucaults tænkning, ikke mindst fordi det i vores måde at problematisere på også er determinerende i forhold til de svar, der kan gives på problemerne og følgelig de handlinger, der er mulige i praksis. Samtidig med at vores måde at problematisere på også virker bestemmende på, hvordan selvteknologer gennem historien fungerer som subjektiverende⁵. I løbet af forfatterskabet ser man en løbende udvikling af forskellige analyseblik, der på forskellige måder bindes sammen i et net. Temaet omkring problematisering er ingen undtagelse, idet man kan argumentere for, at det gennem problematiseringen bliver muligt at sammenfatte det arkæologiske og det genealogiske analyseblik. Følgelig bliver både historien og praksisformer til aspekter af det problematiserende blik, forstået på den måde at man, for at forstå/analysere problematiseringen, må have viden om, hvilken praksis der blev anvendt på det givne tidspunkt i historien, hvor bestemte erfaringer og fænomener er blevet opfattet som problemer.

Med problematiseringens blik får man ydermere mulighed for at anskueliggøre de inklusions- og eksklusionsmekanismer, der er gældende på forskellige samfundsniveauer. Inden for den danske arbejdsmiljøpraksis er problematisering allestedsnærværende. Der er fx i APV-målinger og den efterfølgende obligatoriske handleplan, hvor der ud fra de procentmæssige besvarelser sker en selektion, der afgør, hvilke områder der skal indgå i handleplanen, og hvilke der kan sorteres fra. Man er bare ikke bevidst om, hvordan man skal håndtere denne problematik. Samtidig er man klar over, at der allerede i APV er taget beslutninger om, hvilke områder der spørges ind til, og hvordan disse spørgsmål skal stilles, men når først målingen er lavet, er der ingen, der bekymrer sig om alt det, man ikke har problematiseret eller for problematiseringens begrænsninger i handlemuligheder.

Inden for arbejdsmiljøarbejdet kunne der således være flere forskellige problematiseringer, som kunne danne udgangspunktet for en analyse. Fx hvorfor medarbejderne bliver ved med at falde på trapperne, når der er sat piktogram op ved tapperne, der skal minde dem om at bruge gelænderet, eller hvorfor bedre løn ikke skaber bedre trivsel på en arbejdsplads.

---

⁵ Se afsnit om subjekt og subjektivering, for en konkretisering.

Problematiseringsanalysens blik skal imidlertid forstås som en proces, hvor det første skridt er erkendelsen af det problematiske med en efterfølgende belysning, og begrundelserne for at dette er problematisk. Sagen er nemlig den, at selv problematiseringsprocessen indgår i en relation til det, der problematiseres. "Problematisering er et svar på en konkret i verden eksisterende situation". Dette blik tager derfor sit udgangspunkt i, hvorfor bestemte fænomener, processer og adfærd bliver problematiseret og har som hensigt at forsøge at kortlægge de løsninger, som afstedkommes af den bagvedliggende problematiseringsproces.

3.5 Filosofi som samtidsdiagnose

Der er flere forskellige måder at arbejde filosofisk på. I Foucaults optik er en stor del af den filosofiske aktivitet blevet brugt på at søge udtømmende totalbeskrivelser. En tilgang, han i den grad tager afstand fra, idet han i sit filosofisk virker arbejde med filosofisk aktivitet på en anden måde. Her handler det som nævnt ikke om at finde endegyldige sandheder eller udtømmende virkeligheder om enkelte fænomener, det handler om at bedrive filosofi, så den kan være med til at skabe forståelse af den samtid, den er en del af. Læser man hans forfatterskab som filosofi af det aktuelle, kan man således betragte hans arbejde som en kritik af den traditionelle filosofi, der ofte har jagtet endegyldige, universelle sandheder. Der er ingen tvivl om, at aktualitet har været et omdrejningspunkt i Foucaults verden, selv om man kan foranlediges til at tænke, at det hele handler om fortiders historie, bl.a. fordi det bliver gennem historien, at Foucault sætter sine diagnoser. En af de tænkninger, der udvikler sig løbende i Foucaults forfatterskab, er tanken om filosofien, som en aktivitet, der i sit væsen har karakter af samtidsdiagnose. Han siger det på følgende måde: "der eksisterer en særlig type af filosofisk aktivitet, som består i at diagnosticere en kulturs nutid" (Foucault, 1967, ¶ sidste afsnit).

I denne filosofiske aktivitet bliver det altafgørende at anskueliggøre, hvilke forskydninger der allerede er i gang med at ske i den samtid, man ønsker at undersøge. Der er ikke tale om en aktivitet, der indeholder håbet, eller muligheden for at helbrede de diagnoser den stiller, men om en aktivitet, der bærer lønnen i sig selv, da den kan hjælpe samtiden med at forholde sig til diagnosen og de evt. prognoser, der måtte følge med.

For at forstå filosofien i Foucaults optik og læse verden i hans blik, må man derfor hele tiden ihukomme sig, at filosofien er betinget af brug. At man her netop har at gøre med en filosofisk aktivi-

tet, der betyder, at filosofien først bliver virkelig i det øjeblik, den sættes i forbindelse med verdens flygtigheder. En disciplin, der evner at tænke over, hvordan vores tænkning kan være med til at fremtvinge nye sider af verden og stille spørgsmålstejn ved de selvfølgeligheder, verden bliver fyldt med, hvis vi glemmer at stille spørgsmål.

Der er umiddelbart ikke meget i Foucaults omfattende forfatterskab, der står fast. Tværtimod kan man have en fornemmelse af, at alt er i konstant bevægelse. Denne fornemmelse stemmer meget godt overens med den eneste ting, som Foucault holder fast i, nemlig hans holdning til hvad filosofi er. Hvis man ønsker et indblik i, hvordan han arbejder med og opfatter filosofien, må man i første omgang opgave ideen om, at hovedværkerne kan læses som selvstændige afsluttede værker. Det er nemlig i de tompladser, der opstår mellem værkerne, at man kan få øje på hans tænkning, holdninger og forståelse af og omkring filosofi. Samtidig med at det ofte er i andre tekster end selve hovedværkerne, at man finder fragmenter og udtalelser, der kan være med til at slå Foucaults forståelse og projekt fast.

For Foucault var det da også et emne, der løbende dukkede op, ikke mindst fordi han ikke ønskede at blive sat i bås med tænkere, der ikke havde samme tilgang til filosofien som han selv. Men også fordi han selv er meget bevidst om, at der i filosofien og med filosofien findes ikke bare en mulighed for at skabe bevægelse, men også mulighed for at skabe "tænkningssværktøjer", der over tid kan være med til at skabe aktuelle samtidsdiagnoser.

Måske er det den historiske afstand, der i dag gør det muligt for os at forstå Foucaults forfatterskab som en sammenhængende filosofisk tænkning, der ikke leverer færdige svar, men mulighed for tænkning. Set i bagklogskabens klare lys kan man endog argumentere for, at det netop er i forståelsen af filosofiens væsen og anvendelse, at Foucault på mange måder er blevet fejllæst, eller måske nærmere ikke læst, når man har negligeret de træk, der opstår, når læsningen har fokus på kohærens, frem for på brud og inkohærens.

3.6 Opsamling

Der findes altså i Foucaults teoretiske univers forskellige tænkninger og begreber, som, når de anvendes i sammenspil, giver en måde at betragte virkeligheden på. En tænkning, der på ingen måde er statisk eller afsluttet, men som stadfæster vigtigheden af fortsat at stille spørgsmål. Ikke mindst til vores selvfølgeligheder, fordi den historiske kontingens er et grundvilkår, der til stadighed i men-

neskets samtid skaber mulighedsbetingelser for erkendelse. Et grundvilkår i verden, der ikke betyder, at alt er lige godt, men at intet er perfekt. Her finder man en kilde til vedholdenhed i arbejdsmiljøarbejdet til fortsat at stille spørgsmål og måske også en forklaring på, at man aldrig kommer i mål med sit arbejde.

En historie der må betragtes fra flere forskellige vinkler, fordi den både har en diakon og en synkron dimension, der betyder, at begivenhederne er alt andet end tilfældige hændelser, der kan beskrives udelukkende gennem et synkront hændelsesforløb. Ser man på arbejdsmiljøpraksisserne, er der her altså en tænkning, eller et blik om man vil, der kan være med til at sikre, at praksis ikke falder i selvfølgelighedernes fængsel.

En oplagt anvendelsesmulighed i praksis vil være at anvende Foucaults tænkning i Arbejdsmiljøgruppen til at danne det, Thomas Ziehe kalder "Øer af intensitet i et hav af rutine" øer, der så efterfølgende ville kunne reflektere tilbage på praksis. På samme måde som man i dag ser sokratiske samtaler i forskellige sammenhænge, ville det være muligt at anvende Foucaults tænkning som grundlag for en samtale om vores praksis, fordi Foucaults tænkning skaber et rum, der åbner op for at kunne stille spørgsmål til netop praksis.

Foucault tilbyder et blik og en forståelse af menneskets virkelighed, der giver en beskrivelse af, hvordan mennesket over tid har haft bestemte måder at indsondre og ekskludere, og hvordan nutidens principper på et område er påvirket af fortidens principper. Som en rød tråd gennem forfatterenskabets løber aktualiteten, sammen med det faktum at historiens kontingens gør, at det ikke er alt, som kan siges til alle tider. Dette skyldes, at kulturen er styrende, i den forstand, at det er den, der ordner og kategoriserer sin samtid. Kulturen er ikke et statisk væsen, men en levende kraft i bevægelse. Hvorfor vores kategoriseringer også bliver flydende over tid. Mennesket er altid en del af en kultur, dvs. at man som menneske allerede har en bestemt måde at kategorisere på, som gør, det bliver svært at se andre kulturers kategoriseringer, fordi man altid allerede har en bestemt tanke i blikket. Kulturer der over tid anvender forskellige kategoriseringssystemer, kategoriseringsformer og repræsentationssystemer, når der skal orden på tilværelsen, og som i et sammenspil kan være med til at belyse de tankesystemer, en given kultur arbejder ud fra.

Skal man overføre denne tænkning til arbejdsmiljøpraksisserne, kunne den i første omgang afstedkomme en øget opmærksomhed på, hvorfor man gør, som man gør. Altså en spørgeren ind til de metoder og værktøjer, der anvendes i dag. Kaster man et hurtigt blik på kategoriseringssystemer for arbejdsskader, får man øje på, hvordan der opdeles i arbejdsulykker og erhvervs sygdomme, der så igen kategoriseres gennem lovgivning og arbejdsmiljømedicinen, der begge er med til at fastslå overskriften på den mappe, en given arbejdsskade skal i. Sammenholdt med at kategoriseringsformen i dag kan findes in the sky, hvor arbejdsskader bliver registreret, sorteret på personnummer. Skal man finde arbejdsskaden igen, skal man altså lede efter personen i systemer og ikke efter fx organisationen, hvor arbejdsskaden er sket. Tager man de lidt kritiske briller på, ville man her kunne få øje på det forhold at repræsentationssystemer i høj grad kommer til at handle om forholdet mellem arbejdsskaden og den enkelte person, frem for om forholdet mellem fx arbejdsskade og den organisation, hvor arbejdsskaden er opstået. Samtidig kan man ane, at der har sneget sig flere lag ind i de kategoriseringssystemer og kategoriseringsformer, vi anvender på dette område, som også betyder, det bliver mere komplekst at lokalisere repræsentationssystemerne. En kompleksitet, der måske skyldes, at man selv står og lever i den kultur, repræsentationssystemerne uvilkårligt er spundet ind i. Når man laver "øvelsen" med arbejdsskader, er der unægtelig lovgivning, der danner rammen for, hvor meget man kan ændre på fx kategoriseringsformen. Men hvis man forestiller sig øvelsen lavet i forbindelse med fase 4 i APV-arbejdet⁶ (prioritering og opstilling af handleplaner), kunne den være med til at åbne op for et kritisk blik på egen praksis.

Træder man nærmere ind i de analyseblik, Foucault anvender i begyndelsen af sit virke, tilbyder han en approach til det at foretage analyser, som muliggør en forståelse af en analyse, som noget der ikke udelukkende koncentrerer sig om analyseobjektet, men også interesserer sig for historiens betydning og de ting/fænomener som kunne have været. Ved at betragte historien som momenter frem for som dokumenter, kan vi opnå en forståelse for eksklusion og inklusion, og altså hvad der bliver betragtet som sandt på et givent tidspunkt. En betragtning, som så måske kan være med til at skabe ny forståelse. Det, der er essentielt her, er, at menneskets praksis skal kunne omstille sig til denne nye forståelse, der ikke nødvendigvis ender med en forbedring eller det gode. Det kan den være, men dens karakter er nærmere afklarende. Hvis man fx i en konfliktsituation mellem kollegaer anvender denne fremgangsmåde til at skabe klarhed over et hændelsesforløb, er der således

---

⁶ Beskrivelse af de fem faser kan findes her: <https://amid.dk/regler/at-vejledninger/arbejdspladsvurdering-apv-d-1-1/>

ingen garanti for, at det ender med enighed, eller hvad man ellers kunne tænke var den gode løsning på en sådan konflikt.

Et andet område, hvor denne fremgangsmåde kunne være med til at belyse vores forståelse, kunne være i arbejdet med arbejdsulykker og nærved-ulykker. Ved at betragte begivenhederne som momenter, ville et analysefokus blive de tomme pladser i begivenheden. Et fokus, der ofte vil betyde, at man kommer til at stille en masse hv-spørgsmål, der kan være med til at belyse det moment, hvor hændelsen fandt sted, frem for at have fokus på hændelsen som et fremadskridende forløb, der i sidste ende endte ud med en ulykke. Problemet for arbejdsmiljøpraksis er ikke, at disse beskrivelser af hændelsesforløb ikke er givtigt i forhold til den enkelte ulykke. Problemet er, at denne måde at betragte på har brug for et supplement, når det kommer til at undersøge, hvordan vi forebygger, at en lignende ikke opstår. Og her ville en analyse af de pladser, der mangler for at kunne forklare ulykken, i dette speciales optik, være et meget givtigt supplement.

Problematisering og problematiseringsanalyser, i form af fx runderinger på arbejdspladsen, er nærmest en indbygget del af arbejdsmiljøpraksis. Men blikket i praksis tager ikke analysen helt til ende. Forstået på den måde at man er interesseret i at opdage problemerne, men ikke i hvorfor man opfatter det som problemer. I et Foucauldiansk perspektiv bliver det vigtigt at beskæftige sig med netop denne del af problematiseringen, fordi vores problematiseringspraksiser er medbestemmende for, hvad vi får øje på, men også for hvilke løsninger der tilbydes. Når vi vælger at anvende en spørgeskemaundersøgelse med fem fastlagte svarmuligheder som problematiseringsværktøj betyder det også, at vi allerede i dette valg er med til at vælge mulige løsninger. Hermed ikke sagt, at en skemaundersøgelse eller andre måleværktøjer altid er en dårlige ide. Men at man i sin praksis bør være opmærksom på, hvilken betydning problematiseringen har for udfaldet af en måling og på mulige løsninger. En af de ting, man kunne reflektere over i sin arbejdsmiljøpraksis, er, hvad det gør ved miljøet, at handlinger, der kan skrives i en handleplan, altid er løsningen. Og om dette afstedkommer, at der er problemer, der ikke kan løses, fordi de ikke lader sig løse gennem planlagt handling? Når specialet argumenterer for, at der er brug for en sådan refleksion i arbejdsmiljøpraksiserne, skyldes det i høj grad, at en stor del af praktikerne sidder med en oplevelse af, at de forsøger at gøre, hvad de kan for at lave handleplaner, der virker, mens de oplever, at deres arbejde har den modsatte effekt. Ved at give AMO-grupperne og andre aktører mulighed for at re-

flektere over egen praksis, kunne der måske opnås en større forståelse for, hvorfor det ikke er alle problemer, der kan løses, eller i hvert fald ikke lader sig løse med skræddersyede handlingsplaner, der skriver steder og historien helt ud.

Argumentet er altså, med Foucault i rygsækken, at filosofien kan tjene som en vej til analyse og forståelse af en kultur, i dette tilfælde på en arbejdsplads, der kan være med til at bane vejen for nye blik. Med et af Ole Fogh Kirkebys begreber kan man sige, at Foucault kan være med til at tøjle de grundindstillinger op, der er i arbejdsmiljøpraksiserne og være med til at sikre, at de ikke størkner. Ved at anvende Foucaults tanker om filosofi som en aktivitet, der kan være med til at fremtvinge nye sider af verden og stille spørgsmålstejn ved selvfølgeligheder.

Der kan altså, ved at anvende disse blikke på praksis, være grobund for at opnå en anderledes forståelse for og tilgang til arbejdsmiljøpraksiserne. Den største gevinst her er dog i skribentens øjne, at der i dette fundament for Foucaults tænkning og i Foucaults egen tænkning findes ret overbevisende tanker om, hvorfor historien har en central plads, når man skal arbejde med problematikker inden for en praksis. Ikke mindst fordi organisationernes egen historie med det blik finder vej ind på arbejdsmiljøpraksisernes scene.

Kapitel 4: MAGT, VIDEN OG SUBEJKT

4.1 Magt

Et af de begreber, som ofte forbindes med Foucault og levnes en del plads i forfatterskabet, er magt og magtens væv. I "Viljen til viden" beskriver Foucault magt på følgende måde:

"Magten er allestedsnærværende: ikke fordi det er den privilegium at sammenfatte alt i sin overvindelige enhed, men fordi den skabes hvert øjeblik, på alle punkter, eller snarere i ethvert forhold mellem to eller flere punkter. Magten er overalt; hvilket ikke skyldes, at den omfatter alt, men at den kommer alle steder fra" (Foucault, 1994; s.98-99)

Der er for Foucault altså ikke tale om, at magten tilhører bestemte mennesker eller en bestemt institution. Han skriver: "Magt er ikke en institution, og det er ikke en struktur, det er heller ikke en bestemt kraft, som visse udvalgt skulle være begavet med; der er et navn, man giver en kompliceret strategisk situation i en given stat" (ibid.).

Der er tale om en markant anderledes forståelse af magten, end den vi normalt antager. Her bliver magten en i relationerne allestedsnærværende mekanisme, der tillige gør det vanskeligt at afdække magten. Der er tale om en intenderet mekanisme, der nok har motiv og årsag, selv om den ikke iværksættes af et enkelte individ. Foucault skriver:

”Magtforholdene er på en gang intentionelle og ikke-subjektive. Grunden til, at de kan erkendes, er ikke, at de i kausal forstand er virkninger af en andens instans, som ville ”forklare” dem, men at de helt og holdent gennemstrømmes af en beregning: ingen magt udøves uden en række hensigter og mål” (ibid. s.100)

Som vi senere skal vende tilbage til, er det vigtigt at have med i sin forståelse, når man læser magtbegrebet, med Foucaults øjne, at magten her skifter fortegn, i forhold til den gængse måde man har forstået magtens væsen på. Hvor magten bliver beskrevet som negativ, i den forstand at man forstår magten som noget, nogen har og derfor kan påtvinge andre. Den er en evne til at befale og tvinge andre til at adlyde og som sådan en mulighed for at begrænse andres adfærd. Men denne forståelse er i Foucaults optik en fejllæsning, fordi magten i sit væsen er positiv, da den frem for at fornægte skaber muligheder. Den ejes ikke af nogen, men træder frem i et rum mellem relationer.

En interessant iagttagelse, Foucault gør, er, at magten, som alt andet, er omgærdet af forskydninger over tid. Hvis man fx kigger på, hvilken magt suveræner har haft, opdager man, at i sin tid havde de magten til opkrævning. De kunne opkræve skatter, krigstjeneste og lign., men over tid ændrede det sig, så deres ret bliver ”retten til at råde over undersåtternes liv og død”. I sin tid var opkrævning suverænitets våben, men over tid forskydes magtens form, så den antager andre former. Det er bl.a. denne forskydning, der efterfølgende får Foucault til at interessere sig for magten og dens behandling. I ”Viljen til viden” (Foucault 1976) skriver han følgende: ”I denne samfundsform bestod magten frem for alt i retten til at beslaglægge ting, tid, legemer og endeligt liv; en magt, der kulminerede i privilegiet at bemægtige sig livet for at udslette det” (Foucault, 1976, s. 140). Efterfølgende ændrede magten form til en kraft, der er indrettet på at producere frem for at spærre, så der bliver tale om en magtudøvelse, der tager magten til at lade leve. Sagt med Foucaults egne ord: ”Man kunne sige det sådan, at den gamle ret, til at lade dø eller holde i live, erstattes af en magt til at lade leve, eller sende i døden ” ( ). Sagt på en anden måde så handler det nu ikke om at udelukke og inddæmme, men om at omforme og integrere.

Denne forskydning i magtens væsen gør, at der findes forskellige magtformer i vores samtid, samtidig med at der findes en sammenhæng mellem magten på de forskellige samfundsniveauer. Dette magtbegreb indeholder altså både forskelligheder i magtformer og ensartethed i magten i et samfund på et givent tidspunkt. Magtformerne er aflejringer af tidligere tiders magtopfattelse, som har bidt sig fast i vores forståelse. Det betyder også, at der er flere forskellige magtformer, der kan komme til udtryk inden for det samme domæne/den samme praksis. Med Foucaults tanke i blikket bliver det således muligt at betragte de forskellige magtformer som overgangsfænomener, mens magten mere beskriver/betegner den nutidige manifestation af magtformerne. Magt bliver noget, der udøves, frem for noget det kan ejes, og det medfører, at magten skal anskues som sådan. Magt er handling.

De forskellige historiske magtformer vender vi snart tilbage til, men der er brug for lige at gøre et lille stop ved den, som magten magter på. I den traditionelle magtopfattelse har man den forståelse, at magthaveren kan påføre en anden noget med sin magt eller en del af magten. Hos Foucault bliver den i stedet en magt, der magter på alt og alle, inklusiv sig selv. Samtidig er det dog også en magt, der, hvis man følger Foucaults tænkning, har en indbygget modmagt i sig. Magten er en immanent del af alle vore relationer, der betyder, at end ikke modstand mod magten kan stille sig uden for magten. Modmagt konstitueres altså ikke som en overskridelse af magten, men ud fra subjekternes forskellige indstillinger mod magten. Modmagt handler derfor om et forsøg på at frigøre sig fra magten, i et forsøg på at skabe et frirum for handlinger. Der er altså ikke tale om en samlet modstand imod magt, men om flere forskellige modstandspunkter, der indgår i et antagonistisk forhold til netop magten på en sådan måde, at de to gensidigt fremskynder og fostrer hinanden. Af den årsag kan Foucault gøre gældende, at magten må forstås som en strategisk model. Han skriver: Magt er "det navn som man giver en kompleks strategisk situation i et givent samfund" (Foucault, 1994; s 99).

Magten er et forhold, som de frie subjekter indgår i. Et forhold, som ifølge Foucault altid indeholder et mulighedsrum for handling, som de frie subjekter kan udfylde. I og med at magten ikke er noget, man har over andre, men er noget, der er i relationerne, er det subjekternes egen viden, der skaber størrelsen af dette rådighedsrum. Magt og viden er to tæt forbundne størrelser. En forbundethed der kommer til udtryk i det faktum, at der aldrig er et felt for viden uden et felt for magt. Og skal man forstå, hvor tætte de i virkeligheden er, må man en tur omkring Foucaults forståelse af diskurs,

som gør gældende, at "fænomener 'italesættes' efter regularitet". Det er nemlig i sammenhængen og splittelsen mellem magt og viden, at rummets diskursernes regularitet kommer til syn. (Christensen & Hamre, 2018, s24) En forholdene til hinanden, der i Foucaults univers får betegnelsen magtvidens kompleks. Et kompleks, der også danner grænser og muligheder for diskursen, fordi et "udsagn" på et givent tidspunkt i historien bliver sandhedsbedømt udefra, hvilken viden der har magten til at udtale sig sandt.

I det net, der opstår imellem magt, viden og diskurser, lever og ånder de sociale relationer, der således altid indeholder en obligatorisk del magt. En bestanddel, der både kan påvirke og forme de subjekter, den "magter". En magt som ikke er en substans, men "er udtryk for en kompleks strategisk situation og forekommer altid i handlinger, som er indbygget i andre relationer" (Foucault 1994; s.99). Der er altså i denne forbindelse også en indbygget selektion, der bestemmer hvilke muligheder bl.a. subjekter og praksisser har, når de skal "erobre" meningsfyldte positioner.

Magtens væsen hos Foucault bliver produktivt, idet det skaber mulighedsrum for subjektet. Dette medfører samtidig, at magten ikke kan betragtes som en tvang, der påføres og derved tager friheden fra nogen. Magten producerer et mulighedsrum, som det frie menneske har frihed til at udfylde. Og netop her i dette rum, på den scene som magt/videns komplekset tilbyder, skabes subjektivitet. Som en mulighed for individerne for at blive til subjekter. Et rum som subjektet kan råde og udvikles i. Hermed får magten formende og skabende egenskaber. Et rum der samtidig fordrer, at man bryder med tanker om mennesket som frie individer, der handler i overensstemmelse med sin egen personlige essens. I stedet sker subjektivering i en proces, der skaber subjekter ved at gøre individer til subjekter på en bestemt måde. En måde der bestemmes ud fra de kategoriseringer, skel og definitioner, der er etableret af magt/videns komplekset og udtrykt gennem diskurserne på et givent tidspunkt.

At magten antager forskellig form og bør analyseres som både strategi og teknolog, opdagede Foucault i undersøgelsen af fængslets og disciplinens fremkomst. Senere i forfatterskabet får han så øje på, at magten også har fået betydning for formningen af subjekter. En ændring der også betyder, at magten over tid i højere grad kommer til at handle om ledelse og mindre om opkrævning. Fælles for det, de magtformer der præsenteres, er, at de alle indeholder både individuelt rettede og totaliserende måder at virke i deres omverden på.

4.1.1 Pastoralmagten

Som prædikatet på denne form lader afsløre, har man at gøre med en magtform, der minder meget om den, man forbinder med pastoren i kirken. Den har da også sit udspring i den kristne tænkning. Her har man at gøre med en magtform, der kærer sig om sjælen og dens frelse, som er usynlig og ikke kan beskrives som undertrykkende i gængs forstand. Det, denne magt gør, er at gøre individerne til subjekter på en bestemt måde, en subjektiveringspraksis, der blandt andet er enslydende med en bekendelsespraksis, hvor det bekendte subjekt står frem med sine bekendelser, i en bekendelse der er med til at virkeliggøre subjektet. Den pastoraletmagtform beskrives, med reference til det hebræiske hyrdetema, som en velmenende ledelse af flokken (Foucault 2008: s. 137fff, 195f). En magt som har ladet sig integrere i en lang række af det moderne samfunds verdslige organisationsformer og strukturer med det formål at fremme velfærd, styrke og sundhed i befolkningen.

Denne form for magt kender vi fra alle praksisser, hvor der er en forventning om, at individerne taler sig selv frem. Dette betyder også, at man ikke fejlagtigt skal tro, at fordi vi er holdt op med at bekende i kirken, er bekendelsen forsvundet. Det er tværdigtmod sådan, at der i dag er flere områder, hvor bekendelsen har vundet indpas. Dette ser man ikke mindst inden for politik, hvor man i højere grad end tidligere bruger "frelse" som et reguleringsmiddel, der kan sikre, at borgerne udgør en god og sund arbejdsstyrke. Dette skyldes bl.a., at pastoralmagtens felt er den del af subjektiveringen, der har at gøre med moralens og normernes områder. Pastoralmagten, som magtform, er gennem subjektiveringen med til at sikre, at disse bliver aktive elementer i subjektiveringen af subjekterne. Pastoralmagten kan i nutidens samfund antage karakter af biomagtens tjener, når den anvendes i fx offentlige anliggender, hvor man i mødet med borgerne får subjektet til at tale sig selv frem og derigennem gå til bekendelse over fx socialrådgiver og adoptionsmyndigheder. Frelsen er dog i dag ikke givet med bekendelse, samtidig med kan man som subjekt her aldrig være sikker på, hvad der skal til, for at man kan opnå frelsen.

4.1.2 Disciplineringsmagten

Med udviklingen af det moderne fængsel træder disciplineringsmagten ind i historien. Her har man at gøre med en usynlig magtform, der virker i det ydre og som gennem forskellige foranstaltninger kodificerer individet, så det passer ind. Det kan være både på institutions- og samfundsmæssigt niveau. Et af de mest kendte eksempler, Foucault bruger som et billede på denne magt, er Jeremy

Benthams "Panoptikon", hvor fangevogteren måske er der, måske ikke, i et fængsel opbygget omkring et tårn. Denne beskrivelse viser, at disciplineringsmagts virkemidler aldrig bliver helt synlige, samtidig med at disse foranstaltninger altid er til stede på en sådan måde, at mennesket disciplineres til at disciplinere sig selv. En betingelse som Foucault titulerer "magts mikrofysik". Det helt centrale i denne magtforms udgangspunkt er at skabe en lydighed i alle samfundsniveauer. Der er derfor også tale om en magtform, der er tæt forbundet til institutionerne. Og som vi kender fra netop samfundsinstitutionerne.

4.1.3 Biomagt- biopolitik og governmentality

I takt med at samfundet ændrer sig i løbet af 1700-tallet, ser man altså også en ændring i den måde, magten manifesterer sig på, som forandrer forholdet mellem individer og stat. Og det er i denne overgang til den moderne stat, at biomagten tager fart. Dette skyldes, at den moderne stat har opdaget biologien, der kan disciplineres, samtidig med at den ikke kun er optaget af økonomisk styring, men også i styring af befolkningens liv. En udvikling der også betyder, at magten udvikler sig til også at vise sig i form af en politisk strategi, som Foucault betegner biopolitik. Når der ikke sættes lighedstegn mellem begreberne, skyldes det, at biomagten betegner magten på alle niveauer, mens biopolitikken betegner den form for magt, som suverænen, i form af den moderne stat, benytter sig af. På samme måde som disciplineringsmagten har biomagten både en totaliserende og en individuel funktion. I skyggen af denne udvikling udvikles der flere teknikker, som kan være med til at regulere og påvirke befolkningen.

Biomagt, der måske bedst lader sig forstå som magten over livet, kommer til at optage Foucault meget. Der er her tale om en magt over livet, kontra tidligere tiders magt over døden. Dette betyder, at fokus for magten nu bliver livet, hvordan livet leves og at holdes i live. Der er ifølge Foucault tale om "en magt, som positivt udøves på livet, som sætter sig for at styre det, forøge det, mangfoldiggøre det og foretage præcis kontrol og samlet regulering af det."- (Foucault, 1994: s141).

Foucault har ret tidligt i forfatterskabet fået øjnene op for en statslig ledelse, der stiller sig som garant for kollektivets og individernes sundhed. Men det er i slutningen af "Viljen til viden" at Foucault første gang præsenterer den mest udførlige bearbejdning af begrebet biomagt, der dog også udfoldes senere bl.a. i hans forelæsninger på College de France 1978-1979 om biopolitikens fødsel. I "Viljen til viden" skriver han følgende, der viser at han har fået øje på, at magten over tid har æn-

dret form og derfor kan konkludere, at biomagt bringer noget nyt med til verden: "... det var intet mindre end livets indtræden i historien – jeg mener indsættelsen af de fænomener, der kendetegner menneskeracenes liv, i videns- og magtordenen – livets indtrængen på de politiske teknikkers områder. (Foucault, 1994: s. 146).

Denne biomagt har som disciplineringsmagten to sider, en individualiserende, som er rettet mod den enkeltes forvaltning af sin egen krop og sundhed, samt en totaliserende som sigter på regulering af hele befolkningen. (Christensen & Hamre, 2018, s35). Noget af det, der er sket, er, at den medicinske videnskab er trådt ud af klinikkerne og ind i stats- og samfundsorganerne på en måde som gør, at det er blevet den medicinske viden, der legitimerer magten, og modsat. Det kan være en smule vanskeligt at skelne imellem biomagt og disciplinærmagten, det, der adskiller dem, er i høj grad de teknikker/teknologier, der gør sig gældende inden for de to magtområder. Hvor disciplineringsmagten anvender teknikker, der nok kan reagere en mængde mennesker, som stadig kan og bør opløse til individuel krop, anvender biomagten teknikker der er tilpasset mængder. Biopolitikens syn på det, der skal magtes, er, at der er tale om en global masse og ikke om individer. (Rafensøe et al. 2009, s.285). Dette nye blik giver Foucault mulighed for at skelne "menneskekroppens anatomo-politik" og "menneskeartens bio-politik" (ibid.) Med denne opdagelse kan man sige, at Biopolitikken er født, fordi det er gået op for Foucault, at det ikke længere er muligt at reducere alle politiske rationaler til rene disciplinerings teknikker. Biopolitikken bliver et komplementært begreb til biomagten, der er med til at skabe en politisk ramme om biomagten, der i sidste instans ikke ejes af nogen. Disciplin er dog stadig en strategisk del af magten, i og med at den sammen med biopolitikken udgør vigtige værktøjer i biomagten. Biopolitikken kan altså ses som en politik, der styrer livsprocesser, gennem et perspektiv der tager udgangspunkt i selve den biologi, mennesket er underlagt.

Disciplinering spiller dog fortsat en anselig rolle i og med, at det er gennem disciplinering, at man kan regulere kroppene/subjekterne. Foucault skriver: "Disse metoder, som tillader en nøjagtig kontrol med kroppens funktioner, som sikrer en konstant underkastelse af dens kræfter og pålægger den er føjelighed-nyttighedsforhold; det som man kalder disciplin" (Foucault, 2002; s. 153).

Med Bio-politikken er det blevet videnskaben frem for ideologierne, der danner grundlaget for de politiske handlinger. Samtidig med at det er blevet viden, der er medbestemmende for hvem der

magter på hvem, fordi det er viden om , hvordan man holder i live, der styrer magten og kan magte på andre masser. Der kan derfor argumenteres for, at der på dette tidspunkt i historien sker en sammensmeltning, fordi viden ikke kun er med til at bestemme politiske handlinger, men også danner grundlaget for den subjektive styring, som subjekterne påfører deres eget liv.

Herigennem bliver sammenhængen mellem magt og viden meget tydelig. I " Overvågning og straf" skriver han " Måske er det nødvendigt at opgive troen på, at magten gør én tosset, og at give afkald på magten er en betingelse for, at man kan blive videnskabsmand. Man må hellere indrømme, at magten producerer viden... " (Foucault, 2002, s. 42). Denne forbindelse leder Foucault på sporet af hans begreb om magt/videns-komplekser, idet forholdet mellem magt og viden gøres til det, der sætter rammen om en given diskurs. Hvor diskurser kan forstås meget bredt, og ikke blot indeholde det, der kan udsiges, men også det der udgør normer, regler og mønstre for, hvad der kan siges. På den måde bliver forholdet mellem magt og viden også afgørende for, hvilke "sandheder" det bliver mulige at komme frem til. Ikke mindst fordi diskurserne også indeholder eksklusionsmekanismer, der bærer betingelserne for, at nogle udsagn betegnes som sande. Diskurser er altså et fænomen, der "italesættes" efter en regularitet. Dette betyder følgelig, at ethvert udsagns kraft altid vil være betinget af, om det udtales inden for/ kan skrives ind i en tradition, som vi betragter som viden. Det er vores væsen at bedømme udsagn på deres sandhedsværdi, og følgelig er det de udsagn, vi betragter som sand viden, der bliver magtfulde. Forholdet mellem magt og viden er altså medvirkende til at fundere skel, definitioner og kategoriseringer.

Og her er der om ikke andet indskrevet et håb i Foucaults tænkning, fordi dette forhold mellem magt og viden betyder, at magten ikke er tvang, men et mulighedsrum, fordi subjekterne skabes her og deltager som en medspiller i dette kompleks mellem magt og viden. En medspiller, der i Foucaults øjne ikke skal kæmpe for at fjerne magten, men for at forstå den, i forsøget på at skabe frihed for sig selv. Der er altså i magten et mulighedsrum for subjekterne, fordi magten er handlinger, der søger at føre andre, en handling der kun lader sig gøre over frie subjekter, der har mulighed for at gøre noget andet. Er denne mulighed ikke til stede, er der tale om tvang og ikke om magt. Samtidig har staten her mulighed for at lede sine borgere til selvledelse uden at skulle benytte sig af tvang.

Det er da også i forlængelse, at begrebet *gouverner* kan trækkes ind på scenen, fordi det netop betegner måder man kan styre subjekter eller gruppers adfærd, på en sådan måde at det strukturerer deres mulige handlingsfelt. "Gouvernement" er et begreb, der trækker tråde tilbage til det 15. århundrede. Gennem tiden har begrebet været anvendt om forskellige styringsformer med det tilfældes, at de har med ledelse af mennesker at gøre. (Jensen, 2013, s 169). Det, Foucault har fået øje på, er, at den måde, man leder på, har ændret karakter, så der nu er tale om det, han benævner *gouvernementalité*. Et begreb, der dækker over det forhold i samfundet, at det at lede andre til at lede sig selv er blevet den grundlæggende ledelsesform, frem for fx disciplin og suverænitæt. "At lede er at strukturere de andres mulige handlingsfelt." (Foucault, 1982b, ¶ afsnit 3). At den politiske ledelse ikke længere bare er ledelse over et landområde, men også ledelse af en levende befolkning, der på alle måder er mere komplekse at lede end nationalstaten. Med ledelsen af den levende befolkning kommer ledelse til at handle om at strukturere de andres mulige handlingsfelt (Ibid. s 170), og som derfor også indeholder refleksioner over, hvordan der overhovedet kan reguleres med respekt for de selvreguleringsmekanismer/muligheder, der her antages at være til stede i befolkningen. Man har derfor også at og gøre begreb, der kan være med til at tydeliggøre forholdet mellem magt og mulighed på et givet tidspunkt.

4.2 Viden

Viden er på mange måder allerede berørt løbende gennem specialet, men der er stadig nogle få aspekter, der anses for vigtige at få med i denne sammenhæng. Magtens produktive virkninger kan ikke isoleres fra de vidensformer, der er dominerende i historisk periode. Men her er det vigtigt at have for øje, at viden i Foucaults optik ikke nødvendigvis udvikles i en progressiv fremadskridende proces, så der er ingen garanti for, at den viden, vi besidder i dag, er bedre end den viden, man tidligere har ladet herske. Viden som fænomen betegner den viden, der har fået sandhedskarakter i en sådan grad, at den er blevet selvfølgelig.

Når det kommer til den videnskabelige viden, er den i Foucaults øjne bundet til den måde, den forvaltes på, idet magt og viden er bundet i en gensidig forudsætning for hinanden⁷.

---

⁷ Se beskrivelse af forholdet mellem magt og viden i afsnit om magt.

Foucault slår altså fast, at sandhedsproduktion, vidensproduktion og magtudøvelse bør begribes som indbyrdes forbundne dimensioner, samtidig med at subjektets plads i denne produktion er en lidt anden end den, vi normalt tillægger det erkendende subjekt.

4.3 Subjekt - Subjektivering

I "Viljen til viden" sættes der uigenkaldeligt spotlight på subjektet. I beskrivelsen af, hvordan videnskaben om seksualiteten har skabt en ændring og muliggjort en livspolitik, hvor det gennem den bekende praksis er blevet et anliggende for staten, hvordan mennesker lever deres liv. Foucault beskriver, hvordan bl.a. Freuds repressionshypotese har haft stor betydning for den måde, det moderne menneske forstår sig selv. Subjektet har dog været til stede gennem hele forfatterskabet som en hovedperson, der ikke rigtig har forstået sin rolle og i stedet har formået at holde sig i baggrunden. Men nu træder subjektet frem i lyset, og det bliver tydeligt, at alle former for magt, på den ene eller anden måde, er en subjektiveringsform, der er medskabere af subjektet. Nok gør han op med en subjektcentreret tænkning, men subjektet indtager alligevel en vigtig plads i forfatterskabet.

Ved at indsætte historiciteten som vejen til forståelse af subjektet gør han gældende, at vi må forstå subjektet som historisk kontingens (Foucault, 1994c, S3), der ikke er skabere af diskurs, men skabt gennem diskurs (ibid.). Her vender Foucault altså nærmest verden på hovedet, idet vores gængse ide om, at det frie individ med fri vilje er udgangspunktet, skiftes ud med en forståelse af subjektet som skabt i komplekset mellem magt og viden.

Her ser man en forskydning i fokus fra subjekt til subjektivering, altså på de mulighedsbetingelser, subjektet har og denne specifikke ramme, subjektet har for at forstå sig selv, idet subjektet bliver "offer" for subjektivering gennem den objektivering, der finder sted i magtvidens-komplekset. (Christensen & Hamre, 2018, s 115). Subjektivering betegner den proces, der er med at blive menneske og betegner som sådan normaliserings- og disciplineringspraksis, der sætter subjekterne i forbindelse med givne normer og adfærd i et givent samfund.

Vi har at gøre med en subjektivering, der kræver at subjektet objektiveres, ved at blive gjort til genstand for en undersøgelse, for at kunne betragte sig selv som et subjekt. Måden, denne undersøgelse foretages på, er bundet fast til den viden, der har magten, på en sådan måde at den er medbestemmende for, hvordan subjektet i sidste ende bliver gjort til subjekt. Dette giver Foucault et ek-

sempel på i "Overvågning og straf", hvor han beskriver, hvordan kroppen via fysisk regulering bliver et centralt led i subjektivering (Foucault; Overvågning og straf; s 40f). Dog findes der forskellige former for objektivering, der kan være med til at transformere subjektet, som Foucault præsenterer i "subjekt og magt" (Foucault 1982b). Den videnskabelige disciplin, der, som nævnt ovenfor, udgøres af forskellige discipliner/fag, der har det tilfælles, at de objektiverer subjektet ved at gøre dem til genstand for en undersøgelse, samtidig med at deres viden tillægges egenskaber og værdier, der er universelle. Denne klassifikation af bl.a. værdier gennem videnskaberne har følgelig legitimeringsmagten, og leder derfor til forskellige modeller for social praksis. Denne objektiveringsform er forbundet med det, Foucault benævner adskillelsespraktikkerne. Et begreb der dækker over den normalisering og kategorisering af subjekterne, der finder sted gennem samfundets institutionelle praksisser. Og sidst, men ikke mindst får Foucault øje på det, han kalder selvteknologierne, som dækker over de teknologier, hvor subjektet aktivt gør sig selv til objekt. Det kan fx være i moralske vurderinger eller i subjektets egen ledelse af sig selv i forhold til fx sundhed eller seksualitet.

Hermed bliver det altså gjort gældende, at subjektet indeholder et aktivt selvledende element, der gør det muligt for subjektet aktivt at tage vare på sig selv. Der er altså i subjektivering tale om den dobbeltproces, hvor subjektet på en gang bliver udsat for subjektivering og samtidig selv udfører en subjektivering på sig selv. Det faktum, at subjektet således indesluttet i både en selvledelses- og selvskabelsedel og en subjektiveringsdel, der begge virker afgrænsede for subjektets mulighed for at konstruere sig selv, fordi der sættes ydre grænser og samtidig også sættes grænser af selve den måde, subjektet er konstitueret på. Med Foucaults ord kan man sige "Vi begrænser med andre ord os selv i kraft af os selv. Men underkastelsen er aldrig absolut; der vil til enhver tid være tale om et mulighedsrum, hvori individet har en grad af frihed" (Foucault 1982b). Der er altså altid et mulighedsrum, der måske bedst lader sig forklare med henvisningen til et spil, hvor man som deltager skal overholde de gældende regler, men er fri til at navigere inden for dem. Der er altså, som tidligere nævnt, i Foucaults tænkning ikke tale om, at magt og frihed er hinandens modpoler, men at de er hinandens forudsætninger.

Udover forskydningen fra subjekt til subjektivering, betyder Foucaults tænkning også, at man må betragte subjektet som noget, der kan forskydes over tid. Altså at subjektet ikke er eller har en fast essens, der ikke ændrer sig over tid. Et blik der betyder, at man i mødet med sine medmennesker

må ihukomme sig, at de begrænsninger, egenskaber osv. man så sidst, ikke nødvendigvis stadig gør sig gældende.

Genealogien kan i denne forbindelse gøre sig gældende, da en genealogisk analyse ville kunne belyse, hvilken viden der på et givent tidspunkt sidder på magten, mens problematiseringsanalysen kan være med til at belyse, hvordan måden man foretager problematiseringer på, gennem selvteknologierne, indvirker på hvordan subjektiveringen finder sted, og er med til at definere bl.a. hvilke adfærd og fænomener, der er inkluderet i formningen af subjekterne, og hvilke der ekskluderes.

4.4 Opsamling

Hvis man anlægger Foucaults magt og videns perspektiv på nutidens arbejdsmiljøpraksis, er der flere forskellige vinkler, der træder frem, der kan være med til at belyse og forstå, hvordan magt og viden er integreret i praksis. Som beskrevet i et tidligere afsnit er organiseringen inden for praksis i høj grad fastsat gennem lovgivningen. En magt der på mange måder er indskrevet i praksis, og er nærværende på flere forskellige måder. Når der udvælges enkelte medarbejdere og ledere, som får uddannelse og arbejdsopgaver inden for området, bliver de "eksperter", med mere viden om området end andre, på arbejdspladsen nødvendigvis har. En magt, der har et væsen, som indeholder levn fra gamle magtformer, men samtidig indhyller sig i nye ideer og tanker om magt. Her kan man med Foucaults blik problematisere, at man både har tanken om magten som noget, der ejes, og kan bruges til at kontrollere med, og samtidig har en forestilling om magten, der i hvert fald ud af til angiver, at den er fælles og deles af alle.

Arbejdsområdet er opdelt i det fysiske det psykiske og det sociale arbejdsmiljø. I dag er oplevelsen at det fysiske arbejdsmiljø, er det område, der er lettest at arbejde med. Anvender man Foucaults tænkning og begreber til at se på området, bliver det tydeligt, at nogle af de problematikker, der opleves i dag, måske kan belyses ved hjælp af historie og magt-videns komplekset. Det fysiske område trækker tråde længst tilbage i tiden. Der er altså tale om en asymmetri i den tid, områderne har haft til at udvikle viden, inden for deres specifikke område. Samtidig er der væsensforskel i de problemstillinger, områderne arbejder med. Inden for det fysiske arbejdsmiljø har arbejdsmiljømedicinen vedholdende været med til at sætte dagsordenen for området. Et område, der i til en vis grad kan anvende logiske og matematiske løsninger på sine problematikker, mens de psykosociale områder ikke på samme måde indeholder løsninger, der nødvendigvis kan regnes ud på forhånd.

Der er under alle omstændigheder i et Foucauldiansk perspektiv tale om, at der i en praksis med flere områder, der kalder på forskellige former for viden, opstår en evig udveksling i magten, hvis områderne udnytter de mulighedsrum, der opstår imellem dem. Det kan derfor være nødvendigt at have et blik for, om der er forskel på den viden, der kaldes på inden for de forskellige områder.

Ved at indskyde et led (AMO) i næsten alle organisationer i Danmark, var ønsket at skabe mere flade strukturer i organisationerne og arbejdsmiljøarbejdet. Med Foucault i hånden kan man påpege, at denne top-down metode, betyder, at historiciteten ikke får lov til at virke på praksis. Måske fordi der ikke har været tid til at vente på den langsommelige proces virkeligheden engang imellem er. Eller fordi man ikke har forstået, at det kan have konsekvenser, når historien skrives ud af virkeligheden. Samtidig kan vi med et Foucauldiansk blik får øje på, at ældre magtformer er til stede i arbejdsmiljøpraksiserne. Et eksempel på dette kunne være i samarbejdet i AMO, hvor samarbejdet mellem medarbejder og leder, kan opleves som en udfordring for begge parter. Ikke mindst fordi det i sidste ende også er lederne, suverænen, der har magten til at tage beslutninger og ansvaret. Arbejdsmiljørepræsentanten er valgt af sine kollegaer og har fået magten til at lede arbejdsmiljøarbejdet af dem, så der er som sådan ikke tale om en udemokratisk konstellation. Det, der agiteres for her, er blot, at til trods for lovgivningens sikring af ARM, italesættelse af fladeorganisationer osv. er der stadig tale om et ansættelsesforhold, der ikke lader sig fornægte, og som indeholder en magt.

Magt er et fænomen, der har ændret sig over tid, og som nævnt har ældre magtformer efterladt aflejringer. For dem, der arbejder i arbejdsmiljøpraksiserne, kan det være givtigt at se på, hvor disse aflejringer træder frem. Når magtformerne træder frem i arbejdsopgaverne, fortæller de noget om, hvilken tænkning der ligger bag, og dette kan være oplagt at have en viden om, inden man pålægger andre at tage del i opgaveløsningen. Men magtformerne kan også træde frem i form af medarbejderens reaktioner på forskellige tiltag og lign., der skal forbedre arbejdsmiljøet. Når en kollega på en folkeskole reagerer meget kraftigt på indførelsen af timeregistrering, kan dette være et tegn på en opfattelse af ledelsen, som en magt, der ejer magten. Mens skolens ledelse ser det som et værn, der kan være med til at sikre gode arbejdsbetingelser og på den måde som en mulighed. Denne disharmoni mellem magtopfattelserne kan være vigtig at have for øje både før, under og efter en sådan proces. Og hvem ved, måske kan det endda give mening at italesætte denne disharmoni.

Foucault lokaliserer igennem sit forfatterskab forskellige magtformer, der kan være med til at belyse arbejdsmiljøpriseren, og derigennem, være med til at belyse, hvorfor nogle af de oplevede problemfelter kan være opstået. En af de helt essentielle ting man som arbejdsmiljøpraksis kunne få ud af at beskæftige sig med Foucaults tænkning, er, at han med sin positive magtopfattelse, viser, at man som subjekt har et mulighedsrum, som man kan anvende, og hvor der faktisk er mulighed for handling. Gennem dette perspektiv kan AMO måske finde motivationen til at undersøge sit eget mulighedsrum. I denne udforskning af mulighedsrummet findes der flere forskellige potentialer, der kan styrke AMO, fordi der er risiko for, at dette mulighedsrum vokser i takt med undersøgelsen. Hvis en AMO oplever, at den laver den ene handleplan efter den anden, kan en undersøgelse af mulighedsrummet afstedkomme, at man får, øje på andre fremgangsmåder, der så igen kan være med til at ændre fremgangsmåden inden for andre opgaver.

Det handler ikke om at starte en revolution, men om at kende magten og have mod til at gribe de mulighedsrum, der er. Og netop her i et sammenspil mellem mod, mulighedsrum, magt og frihed, er et vigtigt Foucauldiansk budskab til nutidens arbejdsmiljøpraksis gemt. Et budskab om at mennesket i dag skal give slip på sin forestilling om frihed, som noget, der skænkes til dem, eller at en magt kan skænke dem frihed. I stedet skal de have mod til at skabe sin frihed ved at udnytte det mulighedsrum, der er en del af magten. Set i et Foucauldiansk perspektiv giver det ikke mening at sættes sig ned og vente på, at magten skænker frihed, det giver mening, aktivt at undersøge, hvilke rammer der sættes for friheden. Skal man være fair, må man jo påpege, at lovgivningen faktisk har levnet mulighedsrum til organisationerne, fx i form, at metodefrihed, der er op til AMO og medarbejderne at udnytte/bruge, hvis ellers de kan finde tiden til den. Det er nemlig et grundvilkår ved alle mulighedsrum, at det tager tid at undersøge dem, men det tager også tid at udfylde dem. Sagt på en anden måde betyder en magt opfattelse, som den Foucault tilbyder også, at mennesket mister muligheden for at pege fingre af "magten" og give magten skylden for dårligdomme, i og med magten ikke ejes af nogen. Dette gælder også for AMO, der med dette perspektiv for muligheden for at udnytte den frihed, som den positive magt medfører, fordi den kan skabe en tilgang, der har øje for forskellen mellem tvang og magt. Altså hvornår de er tvunget til noget og hvornår de gennem magten har frihed til at handle.

En af de problemstillinger, der nævnes, er brugen af "konsulenter" i praksis, som på mange måder er en indskrevet del af praksis, fordi arbejdstilsynet har mulighed for at udskrive et rådgivningspå-

bud med et krav om, at organisationen skal bruge autoriserede rådgivere (Arbejds miljøtilsynet, 2018, Find en autoriseret arbejds miljørådgiver). Her er der altså tale om, at arbejdstilsynet med magt tvinger en ude fra kommende ind i organisationen for at få styr på arbejds miljøet. Organisationerne mister altså muligheden for at forvalte selv. Her ser man igen magten som noget, der kan ejes, stikke sit ansigt frem i skikkelse af rådgivere, der har mere viden på området. Mens disse rådgivere kommer til organisationerne for at slukke brander, kommer en anden gruppe ind i organisationerne med det formål at sikre, at brandene ikke opstår. Nemlig konsulenterne, som organisationerne frivilligt inviterer ind. I et foucauldiansk perspektiv kunne der siges meget om brugen af konsulenter, her skal blot peges på et par stykker. Sagt lidt firkantet kan man påpege, at man ved at invitere en konsulent ind, invitere vedkommende til at tage "del" i den mængde-magt, der er til stede, forstået på den måde, at en given konsulent må antages at have en vis mængde viden om et givet område. En viden, som organisationen gerne vil have fingrene i. Det, de bare glemmer, er, at konsulenter ikke kun får, hyrer, for det præsterede, men også muligheden for at påvirke organisationen med sin viden. Samtidig med, at denne konsulent nok har viden om bestemte områder, men ikke kender til organisationens historie. Hvor historien også skal forstås med Foucaults blik. Man kan sige, at ved at indgå en relation til konsulenten, giver organisationerne dem en produktiv magt til, gennem deres viden, at skabe sandhedsudsigelse om, hvordan organisationen kan skabe gode arbejds miljøer. En anden ting, der afsløres her, er samtidens forståelse af viden, som noget, et menneske kan tilegne sig og så efterfølgende dele med andre, så de får den samme viden. Altså at viden er noget, der kan overgives mellem mennesker, i et en til en forhold.

Der er ingen tvivl om, at arbejds miljøpraksiserne har udviklet sig til at indeholde elementer, der på mange måder træder langt ind i privatsfæren. Det, der bliver problematisk for medarbejderne, er, at den subjektivering, der finder sted på mange måder, er svær og unaturlig at kæmpe imod. For hvem vil ikke gerne have et langt og lykkeligt arbejdsliv? En af de vigtigste opgaver for AMO må siges at være at få medarbejderne til at lede sig selv, når de færdes på arbejdspladsen. Denne "gouvernementalité" kommer, da også tydeligt til udtryk i de værktøjer forskellige samfundsinstitutioner præsenterer arbejds miljøpraksiserne for. Et af de helt store hit er dialogspil, der på alle måder skal lede medarbejderne i retningen af de gode arbejds miljøer. Opgaven er at skabe rummet og mulighederne for, at medarbejderne af sig selv træffer det sikre og sunde valg, så de ikke risikere liv og lemmer gennem et "spil", der stiller dilemmaer op og lader medarbejderne bekende deres hold-

ning, oplevelser, fejl og udfordringer. Der findes flere forskellige af denne slags spil, der skal være udgangspunktet for dialog, men en ting indeholde de alle. En eller anden form for opsamling helst på skrift, som AMO kan bruge i det videre arbejde. Det problematiske kan være, at tilbagemeldingerne har bekendelsens væsen, som gør, at det efterfølgende kan være svært at trække det tilbage, man har sagt. Det, man har sagt under spilet/dialogen, får efterfølgende karakter af endegyldige sandheder, som man skal stå til ansvar for, og som andre skal handle på. Når først man en gang har bekendt bekendelser, er de overordentlige sværere at trække tilbage igen. For praksissen handler om at bevare og vedlige holde medarbejderens liv uanfægtet, at man skal bruge bekendelser, de ikke altid selv er klar over, de har givet.

Her er tale om en biomagt, der på alle måder er allestedsnærværende i praksis, men som på samme tid er udfordret af det indbyggede paradoks, at der altid kan snige sig en usikkerhed ind, fordi arbejdsgiver på kan have mange, bevæg grunde for ønsket om at bevare værne om medarbejderne. Skyldes det en oprigtig humanistisk tænkning eller er der mere tale om en kapitalistisk holdning, der ønsker at sikre sit produktionsapparat. Dette er en lang og spændende diskussion, som ikke skal tages her, og som der sikkert ikke findes en løsning på. Men det der vigtigt at få med i denne sammenhæng er, at paradokset lever, og er til stede i praksis, som noget, der kan skabe misforståelser. Som med alt andet i Foucaults univers er ideen om biomagt ikke en løsning på noget, til gengæld tilbyder han noget, vi kan bruge til at tænke med. I dette tilfælde kam opmærksomhed på biomagts tilstedeværelse være med til at sikre, at AMO kan få et blik for, hvor langt ind, i medarbejderens liv man i ønsker at være med. Det ville sikkert være en givtig samtale at tage rundt omkring på de danske arbejdspladser, der måske også kan være med til at belyse, hvad det betyder for medarbejderne, at det ikke længere er nok at møde til tiden og passe sit arbejde.

Men denne ledelse af ledelse, som et vilkår i organisationerne og i arbejdsmiljøpraksiserne, kan også få betydning for forholdet mellem medarbejderne, i det der er en indbygget "regulering" eller disciplinering til stede, der både peger ud på individet, men også på fællesskabet. Gennem de teknologier, der præsenteres som en del af arbejdsmiljøpraksiserne, er medarbejderne i dag selv med til at italesætte normer, der efterfølgende kan få disciplinerende karakter, fordi vi som mennesker har bestemt, at der skal være harmoni mellem de ting, vi siger, og de ting, vi gør. Og har jeg sagt højt, på fællesmødet, at alle har ansvar for at sætte deres egen kop i opvaskeren, er jeg ikke bare tvunget til at gøre mig ekstra umage med at huske oprydningen, jeg har også givet mine kollegaer

et greencard til at være sekulariserede pastorer, der kan minde mig om mig egne tidligere bekendelser.

Ser man lidt nærmere på et af arbejdsmiljøforskernes bud på en afløser for APV, her tænkes på social kapital, der er omtalt tidligere i specialet, med et par Foucauldiansk briller, er der da også et par ting, man må stille spørgsmålstejn ved.⁸ Her handler det ikke om at måle medarbejdernes tilfredshed med arbejdspladsen, men om at måle deres tilfredshed og trivsel på arbejdspladsen gennem helt andre fænomener. Det, der er på spil her, er igen, at det kan være vanskeligt for den der deltager i en måling af social kapital at være fuldt bevidst om hvad det er, man svarer på, og hvordan disse svar kan vende tilbage som ting, man skal søge ”frelse for”. Tager skribenter sine erfaringsbriller på, er det da også værd at bemærke, at der steder i den danske folkeskole, kan lokaliseres en vis form for teoritræthed og teknologikendskab, som man måske kæmper med alle steder i vores samfund. I hvert fald har skribenten selv oplevet at have flere kollegaer, der bevidst valgte at besvare målingerne af sociale kapital med de svar, ledelsen og kollegaerne forventede. I håbet om at få lov til at være lidt i fred.

Det gælder ikke kun for teorien om social kapital, men for mange nutidige teorier, at man skriver historien ud af sin teori, og den nyeste historie i samtlige danske organisationer er, at teorierne og metoderne afløser hinanden hurtigere, end man kan nå at skrive historien. Det er ikke kun tiden, der er offer for acceleration, det er metoder også. Dette kan betyde, at medarbejderne har opdaget, at ingen arbejdsmetode er kommet for at blive. Og med denne opdagelse har en del af medarbejderne opdaget et mulighedsrum, der opstår for den ledelse, der skulle lede ledelsen af medarbejderne, har så travlt med at sætte sig ind i det næste, nye tiltag, at de ikke har tid til at opdage, når nogen ikke lader sig lede, som de havde tænkt. Fordi de, der leder, har glemt, at der i og med den magt, de har, også er gemt et mulighedsrum for de mennesker, de skal lede. Alt dette blot for at sige, at der ikke nødvendigvis er noget galt med eller forkert i tanke om social kapital, som det der kan befri et skrantende arbejdsmiljø. Og at påpege, den levede erfaring af, at det var de medarbejdere, der fik øje på mulighedsrum, der lever et arbejdsliv uden stress, depression og sygdommel-

---

⁸ For mere viden om social-kapital kan anbefales følgende tekst: Social capitals renæssance i en arbejdslivskontekst – jagten på guldgrube og diamanter mellem meningskab og forførelse? Skrevet af Peter Hagedorn-Rasmussen <https://tidsskrift.dk/tidsskrift-forarbejdsliv/article/view/108975/158374>

dinge, og som havde den højeste score i trivsel, hvad enten der var tale om APV-målinger, målinger af social kapital eller en uvidenskabelig vurdering af egen livsglæde.

Biopolitikken og biomagten er en integreret del af den virkelighed, som praksis er en del af. Så meget, at vi i dag har svært ved at forestille os en politiker, stille sig på talerstolen og højlydt at proklamere, at det skal være lovligt at ryge på alle arbejdspladser i Danmark. Der er sket store ændringer i den måde, vi taler i og om arbejdsmiljøet på gennem tiden, og der er opleves ikke på samme måde som tidligere, i dag, en stor frygt for, at lovgivningen skal virke hæmmende på den personlige frihed, fordi samfundet er af den holdning, at det er deres pligt at holde individerne i live. Dette virkelighedsbillede er med til at opretholde et bestemt blik på subjekterne og på, hvilke videnskaber der har den fornødne viden til at sikre, at samfundet når sine mål, på bedst muligvis. Med Foucault i hånden kan man argumentere for at videnskaber som medicin, psykologi og jura er med til at skabe et blik på subjekterne, der ikke nødvendigvis tegner det fuldstændige billede, fordi både videnskaberne, magten og subjekterne ændrer sig over tid. Og hvor er det, så at filosofien kommer ind i billedet? I skrivende stund er der ikke meget plads til filosofien, men med Foucault kan man argumentere for, at filosofien som tænkning kan indskydes som en slags samlende visdom, der som praxis vil kunne være med til at åbne op for nye skel, definitioner og kategoriseringer, når praksis kalder på det.

KAPITEL 5: Afsluttende bemærkninger, konklusion og perspektivering

Afsluttende bemærkninger

Foucaults forfatterskab præsenterer fremgangsmåder og tænkning der kan være med til at belyse mange forskellige aspekter af en given praksis. I dette speciale har fokus været på hvordan dette forfatterskab kunne være anvendelig arbejdsmiljøpraksiserne på det danske arbejdsmarked.

Det er igennem dette arbejde blevet tydeligt, at der er tale om en lidt genstridig tænkning, fordi forfatterskabet gemmer på flere lag, der nok i udgangspunktet kan læses uafhængigt af hinanden, men som alligevel her bindes sammen af fokuset på anvendeligheden i praksis. Det spørgsmål der melder sig på banen efter denne behandling af Foucault, er et spørgsmål der trækker tråde tilbage til de forskellige receptioner af forfatterskabet der tidligere er præsenteret. Og spørgsmålet om hvorvidt Foucault præsenterer en værktøjskasse eller en samlet "praxis" er ikke afklaret. Men der er en skærpet fornemmelse af at bege læsninger og tilgang, har mulighed for at finde anvendelse i arbejdsmiljøpraksiserne. Dog med det lille forbehold, at der i

Foucaults tænkning arbejdes med fremgangsmåde der tager overordentlig lang tid. Dette er ikke en kritik, men en konstatering, der kan have betydning for muligheden for anvendelse, og samtidig et faktum der har betyde, at nærværende speciale har måttet være foruden en tilbundsgående arkæologisk eller genealogisk analyse af arbejdsmiljøets tilblivelse.

Samtidig er det som specialet skred frem, blevet mere og mere tydeligt for skribenten, hvor overordentlig vanskeligt det er at skulle beskrive en sammenhængende tænkning, med ord der sidder fast i andre forståelser, historien og meget indgroede grundideer. Her tænkes på begreber som b.la. magt, subjekt, historie og arkæologi. At der med denne tænkning følger en fornemmelse af at Foucaults tanke i blikket, som på nogle områder ikke lader sig udtrykke med ord, fordi ord og sprog har aflejringer af betydninger i sig, har vist at være en udfordring. EN udfordring der sikkert også vil følge med ud i virkeligheden, når den skal anvendes i og på arbejdsmiljøpraksiserne.

Konklusioner

I specialet har omdrejningspunktet været at undersøge tilgange og begreber, der præsenteres i Foucaults forfatterskab. Formålet har været at undersøge, hvordan dette forfatterskabs tænkning kan anvendes af den nutidige arbejdsmiljøpraksis i Danmark. Der er altså tale om en anvendelsesundersøgelse, der sigter mod en bestemt praksis. Udfaldet er at der i Foucaults tænkning findes et utal af anvendelsesmuligheder, i og med at vi har og gøre med en tænkning der ikke står stille og af samme grund løbende afslører nye måder til anvendelse. Det betyder også at denne konklusion på ingen måde skal se som fyldestgørende eller udtømmende, men mere som en kort sammenfatning af nogle de anvendelsesmuligheder, der her er kommet til syne.

Der er indbygget en historisk afstand mellem dette speciale og Foucaults forfatterskab, der har betydning for den måde, teksterne læses på. Samtidig med, at tænkningen i forfatterskabet betyder, at man uvilkaarligt, som læser, kommer til at læse forfatterskabet gennem sin egen aktualitet. Og i dette tilfælde også med et blik, der søger efter noget bestemt i forfatterskabet. Der er tale om en filosofisk tænkning, der stiller krav til sin læser, fordi der bestandig skal arbejdes med at udfordre indgroede forestillinger om sandheder.

Anstrengelsen med at sætte sig ind i Foucault har anskueliggjort, at Foucaults tænkning i høj grad ikke bare er en filosofi om praksisser, men også en filosofi til praksisser. De forskellige, analyse blik, som er læst/bearbejdet i specialet, vil kunne være med til at frembringe et nyt blik på den prak-

sis, man har i dag. Disse analyseblikke kan øjensynligt anvendes i mindre skala, end Foucault gør i sit arbejde med at udvikle sin filosofiske tænkning. Den enkelte organisation vil ved at se på sig selv med arkæologiens, genealogiens eller problematiseringens briller, opnå en større forståelse for, hvorfor den gør, som den gør. Samtidig gives der gennem forfatterskabet mulighed for at fornemme, hvor stor betydning det kan have, at man faktisk tør stille sig reflekterende overfor sin egen tænkning og tankesystemer. Konklusionen må være, at der her tilbydes en tænkning, der kan anvendes af og i praksis, hvis praksis ønsker at få fokus på netop praksis frem for på enkeltindivider, holdninger eller fejlfinding. En tænkning, som uden at pege fingre af nogen eller noget, gennem spørgsmål til diskurserne, historien, aktualiteten og andre ting, i sin anvendelse, kan være med til at skabe nye perspektiver på arbejdsmiljøpraksiserne og herigennem være med til at skabe et rum for nye handlemuligheder i praksis.

Træder man ind i Foucaults forfatterskab, bliver det tydeligt, at der her tilbydes en tænkning, der kan være med til at belyse den samtid, tænkningen finder sted i. Det Foucault gør gældende, er, at praksisserne ved at anvende filosofi som en refleksion over aktualiteten, kan nå frem til en samtidsdiagnose, som kan være med til at få øje på tommepladser i praksis. Ved at stille spørgsmålstejn til selvfølgeligheder inden for praksis, problematisering osv. åbnes der for, at der kan skabes et blik for praksissens måde at problematisere på

Fordi aktualiteten er i centrum, bliver en del af opgaven, hvis man ønsker at anvende Foucault i praksis, også at forstå, at man har at gøre med en "teori", der ikke forsøger at tilpasse praksis til sit blik, men i stedet, at "tilpasse" sit blik til den aktualitet, der skal kigges på. Foucault leverer som sådan ingen hurtige og færdige modeller, vi kan anvende, men en tænkning, der kan ligge bag det blik vi påfører vores aktualitet.

Ud over tænkning over forskellige måder at læse sin egen aktualitet/samtid gennem filosofien, tilbyder Foucault arbejdsmiljøpraksiserne et blik for, hvordan de tre begreber magt, viden og subjektivering kan læses, og hvilken indflydelse de har på en praksis, hvor alle tre fænomener er allestedsnærværende som grundvilkår. Begreber der også kan anvendes i problematiseres af praksis eller til at skabe frihed og mulighedsrum med.

Er man heldig, er der en dobbelt-sidet gevinst ved at anvende disse blikke, fordi de i den enkelte organisation kan være med til at producere viden om den enkelte organisation, der så, hvis man

følger Foucault, kan være med til at skabe mulighedens rum for handlinger. Handlinger, der i sidste ende er magt. I dette tilfælde, ikke mindst fordi organisationerne gennem egen viden om sig selv, kan vælge handlinger til praksis, der bunder i deres egen virkelighed.

Når man anvender Foucault i sin arbejdsmiljøpraksis, inviterer man en filosofisk historicitet ind som grundvilkår. Et grundvilkår, der bl.a. betyder, at flere kendte begreber gøres mere flydende og historisk foranderlige, end man normalt har haft for øje. En kendsgerning, der gør gældende, at praksissen må forholde sig til de aflejringer af historien, som er efterladt i aktualiteten, og som stiller krav til praksisernes om at være opmærksom på egen tænkning. I praksis betyder det, bl.a. at praksisserne bliver opmærksomme på, at de mennesker, der skal skabes gode miljøer for, ikke nødvendigvis indeholder en fast fornuft, der er den samme over tid. At viden kan ændre status, og at magten over tid kan antage flere former.

Vender man blikket mod de udfordringer og problemfelter, arbejdsmiljøpraksisserne står overfor i dag, er der flere forskellige muligheder for anvendelse. Der er ikke tale om en enkelt og let tilgængelig løsning på problemfelterne i arbejdsmiljøpraksis. Så længe der er mennesker, der arbejder, er der også risiko for, at de bliver påvirkede af det. I et område, der hele tiden er i udvikling, vil der også hele tiden være et behov for, at praksissen udvikler sig. Her tilbyder det Foucauldianske perspektiv, en fremgangsmåde, der kan være med til at sikre, at praksis har blik for sin egen aktualitet.

Ved at anvende Foucaults tænkning på problemområderne i praksis, bliver det klart, at der er flere forskellige anvendelsesformer, som kan være frugtbare for at skabe gode arbejdsmiljøer. Nogle af de vigtigste resultater her er, at man ved at anvende Foucaults tankegang, til at praktisere arbejdsmiljø med, vil gøre det muligt at huske historien i arbejdsmiljøet og sikre, at organisationernes lokale historie er centralt placeret. Foucault kan tilbyde et blik på verden, der kan hjælpe med at stille spørgsmål og hjælpe med at kræve genåbning af praksis, så den ikke fryser, og samtidig bidrage som hjælp til at skabe et fokus på, at AMO kan få noget ud af at reflektere over deres egen praksis. Fordi refleksionen over problematisering, magt eller subjektivering kan bidrage til at skærpe medarbejdernes blik for de forhold, der er til stede i organisationen. Konklusionen er, at Foucaults filosofiske perspektiv har meget at tilbyde praksisser, der arbejder med at skabe gode arbejdsmiljøer.

Litteraturliste/ Referenceliste

- Andersen, Niels Åkerstrøm (1999). *Diskursive analysestrategier*. København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne
- Christiansen, G., Hamre, B. (2018): *At tænke med Foucault*. Viborg: ungepædagoger
- Foucault, Michel (1983). **Nietzsche – Genealogien, Historien**. I Søren Gosvig Olesen (red.) Epistemologi. København: Rhodos
- Foucault, Michel (1984a) **Hvad er oplysning?** Århus: Slagmark; Tidsskrift for Idehistorie Nr.9 – sommer 1987
- Foucault, Michel (1994b) [1976]: *Viljen til viden. Seksualitetens historie 1*. København: Bibliotek Rhodos
- Foucault, Michel (2001) **Talens forfatning**. København: Hans Reitzels Forlag
- Foucault, Michel (2002) [1975] **Overvågning og straf – fængslets fødsel**. København: Det lille forlag
- Foucault, Michel (2003) **Galskabens historie i den klassiske periode**. Frederiksberg: Det lille Forlag
- Foucault, Michel (2004) [1984]: *Brugen af nydelserne. Seksualitetens historie 2*. Frederiksberg: Det lille forlag
- Foucault, Michel (2004): *Omsorgens for sig selv. Seksualitetens historie 3*
- Foucault, Michel (2006) [1966] **Ordene og tingene**. En arkæologi om humanvidenskaberne Frederiksberg: Det lille forlag
- Foucault, Michel (2008) *Sikkerhed, territorium, befolkning – Forelæsninger på Collège de France, 1977 -78*. København: Hans Reitzels Forlag
- Foucault, Michel (2019) *Klinikkens fødsel*. Serien: Klassikere København: Hans Reitzels forlag
- Foucault, Michel (2009). *Biopolitikens fødsel – forelæsninger på Collège de France 1978 – 1979* København: Hans Reitzels forlag
- Jacobsen, Kurt (2011) *Velfærdens pris. Arbejderbeskyttelse og arbejdsmiljø gennem 150 år*. København Gads Forlag
- Jensen, Anders Fogh & Hansen, Rasmus Svarre (2006). *Magtens kartografi. Foucault og Bourdieu*. Viborg: Unge pædagoger
- Jensen, Anders Fogh (2013). *Mellem ting. Foucaults Filosofi*. København: Forlaget THP
- Kant, Immanuel (1784) *Besvarelse af spørgsmålet: Hvad er oplysning?* Århus: Slagmark; Tidsskrift for Idehistorie Nr.9 – sommer 1987
- Lazzarato, Maurizio (2006) *Fra biomagt til biopolitik*. Øjeblikket: tidsskrift om kunst – og den kunst handler om. Årg. 13. nr. 47
- Lemke, Thomas (2009) *Biopolitik – en introduktion*. København: Hans Reitzels forlag
- Raffensøe, Sverre; Gudmand-Høyer, Marius og Thanning, Morten s (2009) *Foucault*. Frederiksberg: samfundslitteratur

Rendtorff, Jacob Dahl; Raffensøe, Sverre og Diderichsen, Adam (2003) *Fransk Filosofi*. Engagement og struktur. (s 222 – 247 , s 340 – 343)Poul Lübcke (red.). København: Politikens Forlag A/S

Schmidt, Lars- Henrik (1983). " *indledning. Sandhed og viden*" i Olsen, Søren Gosvig (red.). Epistemologi, Tekster af Koyré, Bachelard, Canguilhem, Althusser, Regnault, Foucault, Desanti, Lacan. København: Rhodos

Villadsen, Kasper (2006) *Genealogi som metode – fornuftens tilblivelseshistorier*. I Bjerg, Ole og Villadsen, Kasper (red.). Sociologiske metoder. Fra teori til analyse i kvantitative og kvalitative studier. Forlaget: samfundslitteratur.

Luther H. Martin, Huck Gutman, & Hutto, Patrick H. (1988) *Truth, Power, Self: An Interview with Michel Foucault - October 25th, 1982*. Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault. London: Tavistock. pp.9-15

Websites, radio og elektroniske dokumenter

Foucault, Michel (1973) "*Le monde est un grand asile*" - Dits Ecrits tome II texte n°126

Lokaliseret 7. Maj 2019 på: <http://1libertaire.free.fr/MFoucault200.html>

Foucault, Michel (1969) "« *La naissance d'un monde* » - Dits Ecrits Tome I Texte n°68

Lokaliseret 10. Maj 2019 på: <http://1libertaire.free.fr/MFoucault402.html>

Foucault, Michel (1967) «*Qui êtes-vous, professeur Foucault?* » « *Conversation avec Michel Foucault* » Dits Ecrits Tome I Texte n°50 et n°61

Lokaliseret 10. Maj 2019 på: <http://1libertaire.free.fr/MFoucault176.html>

Foucault, Michel (1982a), *Vérité, pouvoir et soi* - Dits Ecrits tome IV texte n°362

Lokaliseret 25. april 2019 på: <http://1libertaire.free.fr/MFoucault240.html>

Foucault, Michel (1984b) "*Le souci de la vérité*" - Dits Ecrits tome IV texte n°350

Lokaliseret 25. april på: <http://1libertaire.free.fr/MFoucault231.html>

Foucault, Michel (1982b). *Le sujet et le pouvoir* - Dits et écrits tome IV texte n°306

Lokaliseret 24. maj 2019 på: <http://1libertaire.free.fr/MFoucault102.html>

Ritzau (2018, 24. Maj). *17.000 danskere er sygemeldt hver dag som følge af dårligt psykisk arbejdsmiljø*. Lokaliseret 3. marts 2019 på: https://www.avisen.dk/17000-danskere-er-sygemeldt-hver-dag-som-foelge-af-d_499642.aspx

Beskæftigelsesministeriet (2018, 27. september) *Pjece: Ekspertudvalgets anbefalinger – et overblik*

Lokaliseret 3. marts 2019 på: <https://bm.dk/media/8002/pjece.pdf>

Arbejdstilsynet (2018, november) *Om aktørerne på arbejdsmiljøområdet*

Lokaliseret 5. april 2019 på: <https://www.amid.dk/om-os/om-aktoererne-paa-arbejdsmiljoeomraadet/>

Arbejdstilsynet (2018, november) *Arbejdsmiljørepræsentantens opgave*

Lokaliseret 9. april 2019 på: <https://amid.dk/da/arbejdsmiljoearbejdet/ny-arbejdsmiljoerepraesentant/viden-om/arbejdsmiljoerepraesentantens-opgaver/>

Arbejdsmiljøtilsynet (2018, november) **Arbejdspladsvurdering (APV)**

Lokaliseret 3. maj 2019 på: <https://amid.dk/regler/at-vejledninger/arbejdspladsvurdering-apv-d-1-1/>

Dansk Magisterforening privat (2017, maj) **APV er spild af tid og penge** (s. 1-4)

Lokaliseret 15. maj 2019 på: <https://dm.dk/media/9365/dmprivatnr22017.pdf>

Arbejdstilsynet (2018, november) **Spørgeskema til måling af social kapital**

Lokaliseret 31. maj 2019: [file:///C:/Users/Bruger/Downloads/SocialKapital--Skema1-25spm-final-%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Bruger/Downloads/SocialKapital--Skema1-25spm-final-%20(1).pdf)

Arbejdstilsynet (2018, november) **Find en autoriseret arbejdsmiljørådgiver**

Lokaliseret 15. maj 2019 på: <https://amid.dk/raadgivere>

Det Nationale Forskningscenter for Arbejdsmiljø (2016, april): **Hvad er social kapital på arbejdspladsen?**

Lokaliseret 17. maj 2019 på: <https://www.youtube.com/watch?v=v49iUY-NvGY>

Berlingske (januar, 2016): **Hver tredje chef kigger med, når du kritiserer arbejdsmiljøet**

Lokaliseret 17. maj 2019 på: <https://www.berlingske.dk/karriere/hver-tredje-chef-kigger-med-naar-du-kritiserer-arbejdsmiljoet>

BFA (april, 2018) **Sær fremtidens arbejdsmiljø til debat**

Lokaliseret 29. marts 2019 på: <https://www.arbejdsmiljoweb.dk/media/5331519/saet-fremtidens-arbejdsmiljo-til-debat-web.pdf>

Programserie om Foucault på den2radio.dk: **Foucault 1 – Foucault 2 – Foucault 3**

Lokaliseret 3. august 2018: <http://den2radio.dk/programserier/filosofi/>

Kaspar Villadsen besøger CESAU (marts, 2014) **"Foucault, Magten og Staten"**

Lokaliseret 30. april 2019 på: <https://www.youtube.com/watch?v=LV86XGBFeFE&t=907s>

Peter Hagedorn-Rasmussen (2014) **Social kapitalens renæssance i en arbejdslivskontekst – jagten på guldgrube og diamanter mellem meningsskabelse og forførelse?**

Lokaliseret 2. september 2018 på: <https://tidsskrift.dk/tidsskrift-for-arbejdsliv/article/view/108975/158374>